

e-ISSN: 2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Pamukkale University Journal of Divinity Faculty

Güz/Autumn, 2023, 10 (2), 597-617

**KUR'ÂN ALGISI BAĞLAMINDA İMAM MÂLİK'İN KUR'ÂN'IN KORUNMUŞLUĞUYLA
ÇELİŞEN BAZI RİVAYETLERİ NAKLİ**
**İmām Mâlik's Transmission of Some Narrations That Contradict Preservation of The
Qur'an in The Context of His Perception of The Qur'an**

Sümeyye SAYĞIN

Arş. Gör. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi
Tefsir Anabilim Dalı, sumeyyesaygn@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5778-4174.

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types:	Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi / Received:	29.08.2023
Kabul Tarihi / Accepted:	10.12.2023
Yayın Tarihi / Published:	31.12.2023
Cilt / Volume:	10
Sayı / Issue:	2
Sayfa / Pages:	597-617

Atıf / Cite as: Saygın, Sümeyye. "Kur'an Algısı Bağlamında İmam Mâlik'in Kur'an'ın Korunmuşluğuyla Çelişen Bazı Rivayetleri Nakli" (İmām Mâlik's Transmission of Some Narrations That Contradict Preservation of The Qur'an in The Context of His Perception of The Qur'an). *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi-Pamukkale University Journal of Divinity Faculty* 10/2 (2023), 597-617. Doi: 10.17859/pauifd.1351973.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, İthenticate intihal tarama programı ile taranmıştır. Ayrıca iki hakem tarafından da incelenmiştir. / This article has been scanned with İthenticate plagiarism screening program. Also this article has been reviewed by two referees.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest: Yazar çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir. The Author declared that there is no conflict of interest

Finansal Destek / Grant Support: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The authors declared that this study has received no financial support.

www.dergipark.gov.tr/pauifd

2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (PAUİFD), 10 (2) 2023: 597-617
**KUR'ÂN ALGISI BAĞLAMINDA İMAM MÂLİK'İN KUR'ÂN'IN KORUNMUŞLUĞUYLA
ÇELİŞEN BAZI RİVAYETLERİ NAKLİ***

Sümeyye SAYĞIN**

Öz

Kur'ân-ı Kerim'in insanlık tarihi boyunca orijinal haliyle muhafaza edilmek suretiyle bugüne intikal eden yegâne kitap olduğu konusunda Müslümanlar hemfikirdir. Bununla birlikte İslâmî literatürde Kur'ân'da eksiklik bulunduğu vehmini ortaya çıkaracak nitelikte bazı rivayetlere rastlanmaktadır. İmam Mâlik de İslâmî literatürün en muteber hadis kaynaklarından biri olan *Muvatta'*ın sahibidir ve Kur'ân'ın eksiksiz muhafazasına aykırı kabul edilebilecek bazı rivayetler bu eserde de yer almaktadır. Radâ'/süt emme ve recm konularına dair bu rivayetler Mâlik b. Enes tarafından metinlerindeki problemleri ifadelere rağmen niçin nakledilmiştir? İmam Mâlik'in Kur'ân algısında bir farklılık mı söz konusudur? sorularına cevap arayan bu çalışma Mâlik b. Enes'in Kur'ân algısı, Kur'ân'ın korunmuşluğu anlayışı ve söz konusu rivayetleri nakletme gerekçelerini konu edinmiştir. Çalışmada tarihi araştırma, doküman inceleme ve yorumlayıcı içerik analizi yöntemleri takip edilmiştir. Araştırma sonunda İmam Mâlik'in İslâm dünyasında mevcut Kur'ân algısından farklı bir anlayışa sahip olmadığı, ilgili rivayetleri hadis nakletme prensipleri doğrultusunda aktardığı ve rivayetlerin Kur'ân'ın korunmuşluğu ile çelişen yönlerini göz önünde bulundurmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'ân Algısı, Kur'ân'ın Korunmuşluğu, İmam Mâlik, Recm.

Imâm Mâlik's Transmission of Some Narrations That Contradict Preservation of The Qur'an in The Context of His Perception of The Qur'an

Abstract

Muslims agree that the Qur'an is the only book that has been preserved in its original form throughout human history. Nevertheless, there are some narrations in the Islamic literature that might lead one to believe that there are deficiencies in the Qur'an. Imâm Mâlik is the author of the *Muwaţta'*, one of the most authoritative sources of hadith in Islamic literature, and some narrations that may be considered contrary to the complete preservation of the Qur'an are also included in this work. Why were these narrations about radâ'/breastfeeding and rajm transmitted by Mâlik b. Anas despite the problematic statements in their texts? Is there a difference in Imam Mâlik's perception of the Qur'ân? Seeking answers to these questions, this study focuses on Mâlik b. Anas's perception of the Qur'ân, his understanding of the preservation of the Qur'ân, and his reasons for transmitting these narrations. In the study, historical research, document analysis and interpretative content analysis methods were followed. At the end of the research, it was determined that Imâm Mâlik did not have a different understanding of the Qur'an from the existing understanding of the Qur'an in the Islamic world, that he transmitted the relevant narrations in accordance with the principles of transmitting

* Yazar makalede *Etik Kurul İzni* gerektirecek bir durum bulunmadığını beyan etmiştir. Bu çalışma Prof. Dr. Harun Ögmüş danışmanlığında, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamlanan *Kur'ân'ın Korunmuşluğuyla Çelişen Rivayetler Bağlamında İlk Dönem Kur'ân Algısı* isimli Doktora Tezi'nden hareketle hazırlanmıştır.

** Arş. Gör. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı, sumeyyesaygn@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5778-4174.

hadīth, and that he did not consider the aspects of the narrations that contradict the preservation of the Qur'an.

Keywords: Tafsīr, Perception of the Qur'an, Preservation of the Qur'an, Imam Mālik, Rajm.

Structured Abstract

By Qur'anic perception, we mean the reflection of the Qur'an in one's mental world and all kinds of attitudes and behaviors related to the Qur'an. The preservation of the Qur'an refers to the belief that the Qur'an has been preserved and passed on from generation to generation since it was revealed to the Prophet Mohammed. Almost the entire Islamic community and most of humanity agree that the Qur'an is the only book in the history of mankind that has been preserved in its original form for centuries and has survived to the present day. However, in some of the reliable sources of Islamic literature, there are a number of narrations that contradict the preservation of the Qur'an in its entirety and without additions. These narrations, especially in early and reliable hadith sources, sometimes attract attention. The Muwaṭṭa', compiled by Mālik b. Anas in the second century Hijri, also contains some of these narrations. The Muwaṭṭa' is considered by the Islamic world to be the first of the most reliable sources of hadith. This is because Imām Mālik stated that he included in this work only the narrations from the most reliable sources. Some of Imām Mālik's narrations on the issue of rajm and raḍā'/breastfeeding point to the existence of some verses that are not found in the Qur'an. In other words, these narrations, in terms of their texts, are contrary to the preservation of the Qur'an. In this case, some questions arise as to why Mālik b. Anas may have transmitted these narrations despite the problematic expressions in their texts, and whether he adopted a different attitude from the general Islamic society in his perception of the Qur'an or his approach to the issue of the Qur'an's preservation. This study aims to shed light on Imam Mālik's perception of the Qur'an and his approach to its preservation. It also seeks to identify the reasons for the transmission of these narrations. For this reason, we first examined Mālik b. Anas's scholarly principles and his perception of the Qur'an. As a result of this analysis, we have seen that there are two main principles in his scholarly life. The first of these is that he transmitted information from those who are considered reliable in terms of intelligence and character and who understand the information correctly. The second principle is that he prioritised the information and narrations related to practice. Moreover, Imam Mālik placed the Qur'an at the centre of his personal and scholarly life and considered the accuracy of knowledge to be in accordance with the Qur'an, the Sunnah, and the practice of the people of Medina. Then we discussed his approach to the issue of the Qur'an's preservation. Finally, we analyzed the narrations on the issues of rajm and raḍā'/breastfeeding and revealed Imam Mālik's reasons for transmitting these narrations. As a result of our research, we found that Imam Mālik had no doubts about the preservation of the Qur'an in its original form, as was the case throughout the Islamic world. His transmission of these narrations was largely based on the principles he had adopted in the science of hadith. In our opinion, Imam Mālik did not dwell too much on the points that would raise the suspicion that the Qur'an was deficient, because he took into account the practical aspects of the narrations. It is also possible that he did not realize that these narrations might confuse the minds of those who might doubt the preservation of the Qur'an due to the time period and city close to the prophet in which he lived.

GİRİŞ

İmam Mālik en güvenilir hadis kaynaklarından kabul edilen *Muvatta*'nın sahibidir. Yaygın kabule göre Hicri 93 yılında¹ dünyaya gelen İmam Mālik Medine dışına çıkmamış, ömrü Medine'de, 179/795 yılında nihayete ermiştir.² Küçük yaşta anne ve babasının teşvikiyle³ ilim yolculuğuna başlayan Mālik b. Enes ömrünü ilme adanmış, ilmini Medine'de kemale erdirmeyi hedeflemiştir.

¹ Ebû'l-Faḍl 'İyâd b. Mûsâ el-Yaḥşubî el-Kâdî 'İyâd, *Tertîbu'l-Medârik ve Taḫrîbu'l-Mesâlik*, thk. İbn Tâvîṭ et-Tancî vd. (Mağrib: Maṭba'atu Fuḍâle, 1385/1965-1403/1983), 1/118.

² Ebû 'Abdullâh Muḥammed b. Sa'd b. Menî' İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḫâtu'l-Kubrâ*, thk. Muḥammed 'Abdulḫâdir 'Aṭâ (Beyrut: y.y., 1410/1990), 5/469; Ebû Muḥammed 'Abdullâh b. Muslim b. Ḳuteybe ed-Dîneverî İbn Ḳuteybe, *el-Ma'ârif*, thk. Şervet 'Ukkâşe (b.y.: y.y., 1413/1992), 499.

³ Ḳâdî 'İyâd, *Tertîbu'l-Medârik*, 1/130-131.

Altmış yıldan fazla ilmî faaliyetlerini devam ettiren, fetvalar veren⁴ Mâlik b. Enes Hicaz'ın ilminin kendisi sayesinde muhafaza edildiği övgüsüne nail olmuştur.⁵

Mâlik'in kendisi ile şöhret bulduğu, ömrü boyunca emek verdiği, çok sayıda rivayet arasından titizlikle seçtiği rivayetlerden oluşan eseri *Muvatta'* onun başta hadis ile fıkıh olmak üzere birçok konudaki birikimini kapsamlı biçimde ihtiva etmektedir.⁶ Eser, İmam Mâlik'in ilmî konulardaki tercihlerini, kanaatlerini ve ilmî prensiplerini önemli ölçüde yansıtır.

İmam Mâlik Medine ehlinin uygulamalarına ciddi derecede önem vermiş buna istinaden amele dayanan nakilleri eserine almakta öncelikle Nitekim fıkıh bâbları gözetilerek tasnif edilen *Muvatta'* incelendiğinde bu husus açıkça görülür.⁷ Eserde çoğunlukla Medinelilerin uygulamalarına muvafık rivayetler nakledilmekle birlikte yer yer amele aykırı rivayetlere de rastlanmaktadır. Bu durum da onun *Muvatta'*ı tasnif ederken benimsediği bir diğer temel kriter olan "yalnızca sika râvîlerden nakilde bulunma"⁸ ilkesinden kaynaklanmaktadır.

Muvatta' içerisinde dikkat çeken önemli bir husus İmam Mâlik'in tercih ve kanaatlerine yer verilmiş olmasıdır. Mesela ashâbdan birinin bir sözünü aktardıktan sonra "bu konuda duyduklarımın en güzeli budur"⁹ demek suretiyle o konuda tercih ettiği görüşü vurgulamakta veya "bizde amel bu şekildedir"¹⁰ ifadesiyle o meselede Medine'deki yaygın uygulamayı teyit etmektedir. Zaman zaman da bâb başlıkları tayin etmiş ancak bu başlıklar altında herhangi bir nakilde bulunmayarak doğrudan kendi kanaatlerini veya o husustaki uygulamayı aktarmıştır.¹¹ Bu bağlamda İmam Mâlik'in herhangi bir meselede benimsediği fikirleri, bir konuyu algılama biçimini tespit edebilmek için *Muvatta'* önemli bir müracaat kaynağıdır.

İmam Mâlik'in Kur'ân ile sünnete verdiği önem ve öncelik tüm hayatında gözlemlenebildiği gibi ondan aktarılan bazı sözler¹² de onun Kur'ân algısını, Kur'ân'ın şahsî ve ilmî hayatındaki öncelikli sıralamasını ortaya çıkaracak niteliktedir. Bununla birlikte Kur'ân'ın eksiksiz korunmasıyla çelişkili addedilen rivayetlerden bazılarının *Muvatta'*da yer vermesi onun Kur'ân'ın korunmuşluğuna dair algısını ve bu rivayetleri nakletme gerekçelerini tespit etmeyi gerekli kılmaktadır.

⁴ Ebû Zeyd 'Abdurrahman b. Muhammed b. Muhammed b. Haldûn İbn Haldûn, *Dîvânu'l-Mubtede' ve'l-Haber fî Târîhî'l-'Arab ve'l-Berber ve men 'Âşarahum min Zevî's-Şe'ni'l-Ekber*, thk. Hâlıl Şehâde (Beirut: y.y., 1408/1988), 7/682.

⁵ Ebû 'Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. 'Osmân ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve Vefayâtu'l-Meşâhîri'l-A'lâm*, thk. 'Umar 'Abdusselâm et-Tedmurî (Beirut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1413/1993), 11/321.

⁶ Kâdî 'İyâd, *Tertîbu'l-Medârik ve Takrîbu'l-Mesâlik*, 2/73; Ebû 'Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. 'Osmân ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'* (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1427/2006), 11/321; İbn Haldûn, *Dîvânu'l-Mubtede' ve'l-Haber fî Târîhî'l-'Arab ve'l-Berber ve men 'Âşarahum min Zevî's-Şe'ni'l-Ekber*, 7/684; Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. 'Abdillâh b. Muhammed İbn 'Abdülber en-Nemerî, *el-İstizkâr*, thk. Sâlim Muhammed 'Aţâ - Muhammed 'Alî Mu'avviğ (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1421/2000), 1/13.

⁷ Kâdî 'İyâd, *Tertîbu'l-Medârik*, 1/186.

⁸ Kâdî 'İyâd, *Tertîbu'l-Medârik*, 1/189; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'*, 7/165.

⁹ Bk. Ebû 'Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik el-Medenî Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, thk. Muhammed Fu'âd 'Abdulbâkî (Beirut: y.y., 1406/1985), "Namaz", 10.

¹⁰ Bk. Mâlik, *el-Muvatta'*, "Tahâret", 29.

¹¹ Bk. Mâlik, *el-Muvatta'*, "Ferâiz", 2, 4, 11; "Talâk", 19.

¹² Bk. Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. 'Alî el-Hüsevcirdî el-Beyhakî, *Şu'abu'l-İmân*, thk. 'Abdul'aliyy 'Abdulhamîd (Riyad: Mektebetu'r-Ruşd, 1423/2003), 3/490; Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. 'Abdillâh b. Muhammed İbn 'Abdülber en-Nemerî, *Câmi'u Beyâni'l-'İlm ve Fađlih*, thk. Ebû'l-'Eşbâl ez-Zehîrî (Suudi Arabistan: Dâru İbni'l-Cevzî, 1415/1994), 1/757.

Muvatta''da yer alan, çalışmamız kapsamında tespit ettiğimiz rivayetler Hz. Âişe'den aktarılan "beş kez süt emme" rivayeti¹³ ile Hz. Ömer'den nakledilen "recm" rivayetleridir.¹⁴ İmam Mâlik bu nakilleri *er-Radâ* 've *er-Recm ve'l-Hudûd* kitâblarında nakletmiştir. Söz konusu rivayetler Mushaf'ta birtakım eksiklikler bulunduğu vehmini doğurabilecek nitelikleri haizdir. *Muvatta'*'a dahil ettiği rivayetleri seçimi sırasında gerek metinler gerekse râvîler bakımından son derece titiz davrandığı bilinen İmam Mâlik bu rivayetleri hangi gerekçelerle nakletmiş olabilir? Mâlik'in Kur'ân'a ve onun mahfûz oluşuna dair farklı bir anlayışı mı vardır ki bu rivayetleri nakletmekte sakınca görmemiştir? gibi sorular bu rivayetler üzerinde düşünüldüğünde ortaya çıkmaktadır.

Literatürde söz konusu rivayetlerin Kur'ân'ın korunmuşluğu bağlamında ele alındığı birtakım çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalarda rivayetler diğer hadis kaynaklarındaki versiyonlarıyla birlikte değerlendirilmiş, metin ve senet bakımından, hadis ilminin kaidelerine uygun olarak ele alınmıştır.¹⁵ Rivayet merkezli bu çalışmalarda muhaddislerin rivayetleri nakletme gerekçeleri yahut Kur'ân'ın korunmuşluğu konusundaki anlayışları ise kapsamlı olarak ele alınmış değildir. Konuya yakın kabul edilebilecek çalışmalar onun tefsir anlayışı ve tefsir metoduna dairdir.¹⁶ Gerek *Muvatta'* ile ilişkili olarak gerekse müstakil olarak Mâlik'in Kur'ân algısını konu edinen bir çalışma ise tespit edebildiğimiz kadarıyla mevcut değildir. Bu bağlamda literatürde bir boşluğu doldurmayı hedefleyen bu çalışmada İmam Mâlik'in Kur'ân algısı ve *Muvatta'*'da yer alan birtakım rivayetler bağlamında Kur'ân'ın korunmuşluğu konusundaki yaklaşımı ele alınıp analiz edilmiştir.

1. İmam Mâlik'in İlmî Prensipleri

Kaynaklarımız Mâlik b. Enes'in ilmî meselelerde son derece titiz davrandığını ve belirli prensipler üzere hareket ettiğini göstermektedir. Onun benimsediği en temel prensip, bilgiyi mümkün olan en güvenilir kaynaktan almaktır. Bu doğrultuda İmam Mâlik kimlerden nakilde bulunulmaması gerektiğini açıkça belirten dört temel ilke zikretmiştir. Ona göre rivayet konusunda en iyi olarak bilinse dahi sefih olan kimseden, çokça yalan söylediği maruf birinden, insanları hevasına uymaya davet edenden yahut fazileti, ibadeti çok olsa da ne dediğini bilmeyen kimseden herhangi bir şey nakledilmemelidir.¹⁷

İlmî yaşantısında bu ilkeleri gözeten İmam Mâlik nakilde bulunduğu râvîlerin mutlaka sika kimseler olduğunu ifade etmiştir.¹⁸ Yine, Buhârî'nin (ö. 256/870) ve yanı sıra pek çok âlimin de Mâlik'in yalnız sahih rivayetleri, sika râvîlerden aktardığını vurguladıkları ifade edilir.¹⁹ Mâlik b. Enes hadis ve sünnette aynı anda imam olarak kabul edilmektedir.²⁰ Bu durum onun rivayetleri en

¹³ Mâlik, *el-Muvatta'*, "Radâ", 3.

¹⁴ Mâlik, *el-Muvatta'*, "er-Recm ve'l-Hudûd", 1.

¹⁵ Adil Yavuz, "Kur'ân'da Eksiklik Olduğu İddiaları Bağlamında Bazı Surelerle İlgili Rivayetler Üzerine Bir Değerlendirme (Ahzab, Muavvizeteyn, Kunut ve Nurayn Rivayetleri)", *Marife* 6/1 (2006), 7-39; Adil Yavuz, "Evlenmeyi Haram Kılan "Beş Kez Süt Emme" Üzerine Bir Değerlendirme (Kur'ân'dan Bir Ayet mi, Peygamberimizden Gelen Bir Rivayet mi?)", *NEÜİFD* 23 (2007), 51-71.

¹⁶ Mehmet Emin Güzel, *Mâlik b. Enes ve Tefsirdeki Metodu* (Aksaray: Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017); Büşra Refas Türkmen, *İmam Mâlik'in Muvatta İsimli Eserinin Tefsir İlmî Açısından İncelenmesi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020).

¹⁷ Ebû Yûsuf Ya'kûb b. Sufyân el-Fârisî Ya'kûb b. Sufyân el-Fesevî, *el-Ma'rife ve't-Târîh*, thk. Ekrem Dîyâ el-'Umerî (Beirut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1401/1981), 1/684; İbn 'Abdülber en-Nemerî, *Câmi'u Beyâni'l-İlm*, 2/820.

¹⁸ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, 7/165.

¹⁹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, 7/165-166; Ebû'l-Fidâ' İsmâil b. 'Omer b. Keşîr ed-Dimesşkî İbn Keşîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. 'Alî Şîrî (b.y.: y.y., 1408/1988), 10/187.

²⁰ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 11/319.

güvenilir kaynaktan alma hassasiyetinin yanında kaynağın, rivayeti doğru anlamasını da şart koşmasıyla izah edilmektedir. Çünkü o ilk olarak rivayetin normatif değerinin tespit edilebileceği bağlama, ardından da o meseleyle ilgili olan sahâbîlerin ve tâbiûnun düşüncelerine vakıf olmakta daha sonra bu iki esası gözeterek kendi hükümlerini ortaya koyacağı yöntemi bilmekte ve uygulamaktaydı.²¹ Kendisi dini meselelerde ince bir fıkha, düşünme becerisine, sünnet ve hadis konusunda da son derece güçlü bilgi birikimine sahipti ve nakilde bulunacağı kimselerin de anlayışı kuvvetli kimseler olmasına özen göstermekteydi.²² Ayrıca o, rivayette ufak da olsa bir şüpheye düşerse o hadisi tümüyle nakletmekten uzak dururdu. Onun ezberlediği ve yazılı olarak kaydettiği çok daha fazla hadis olmasına rağmen *Muvatta'*da bunların çok az bir kısmının yer alması onun bu prensibinin göstergesi olarak kabul edilmektedir.²³

İmam Mâlik'in ilim anlayışında daima Kur'ân'ı ve sünneti öncelediği açıktır ve diğer tüm prensipleri esasında bu doğrultuda bir anlam kazanmaktadır. Çünkü ona göre bir bilginin doğruluk ölçütü Kur'ân ve sünnete uygunluğu olmalıdır. Bu doğrultuda o kendi fikirlerinin, içtihatlarının üzerinde düşünülmesini, Kur'ân ve sünnet ile uyumlu ise kabul edilmesini, değilse terk edilmesini salık vermiştir.²⁴ Fıkıhta da otoritesi tartışılmaz olan Mâlik b. Enes'in fikhî bir meselede sorulan bir soruya cevap vermekte asla acele etmediği ifade edilmektedir. Bunun nedeninin Kur'ân ve sünnette hakkında nas bulunmayan bir konuda hüküm tayin etmekten imtina etmesi olduğu görülmektedir. Onun "bilmiyorum" "لا أُرِي" ifadesini çok sık kullanmasının da bu konudaki hassasiyetinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır.²⁵

Mâlik b. Enes hadis naklinde amele ilişkin rivayetleri önceleme ilkesini tüm inananların amelinde Medine ehlini takip etmeleri gerektiği düşüncesine dayandırmaktaydı. Zira ona göre Hicret coğrafyası olan Medine ve halkı, Allah Resûlü aralarında iken vahyin gelişine şahitlik etmiş, yine o hayatta iken uygulamaları bizzat ondan öğrenmişlerdir. Hz. Peygamber'in ardından da İslâm toplumunu oluşturan fertler önce onun kıymetli takipçileri olan ashâbı, onların da ardından dini alanlarda yetkin kimseleri izlemişlerdir.²⁶ Bu kıymetli konumlarından ötürü İmam Mâlik Medine ahalsinin ameline hüccet değeri atfetmiştir. Bu kanaatinin neticesi olarak Mâlik'in bilgi kaynakları arasında Kur'ân ve sünnetle birlikte "amel-i ehl-i Medine/Medine ahalsinin ameli" yer almaktadır. Bu bağlamda o, bir meselede Medinelilerin bir uygulaması mevcutsa bu konuda görüş beyan etmekteyken Medinelilerin amelinin mevcut olmadığı meselelerde daha çok sükûtu tercih etmekteydi.²⁷ Bununla beraber, yukarıda da değindiğimiz üzere, *Muvatta'* içerisinde bazen Medine amelinde aykırı muhtevası bulunan birtakım rivayetlere de yer vermiştir. Bunların sonuna ise "amel böyle değildir"²⁸ şeklinde kayıt düşmüştür. Bu durum da onun bazı rivayetleri isnadı sika râvîlerden oluşan haberleri nakletme ilkesi gereğince aktardığını; ancak amelinde esas almadığını izhar etmektedir.²⁹

²¹ Yasin Dutton, *The Origins of Islamic Law - The Qur'an, The Muvatta' and Madinan 'Amal* (New Delhi: Lawman (India) Pvt Ltd, 1999), 19.

²² Kâdî 'İyâd, *Tertîbu'l-Medârik*, 1/139.

²³ Bk. Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 4/719.

²⁴ Kâdî 'İyâd, *Tertîbu'l-Medârik*, 1/182-183; Ayrıca bk. İbn 'Abdülber en-Nemerî, *Câmi'u Beyâni'l-İlm*, 2/994.

²⁵ Kâdî 'İyâd, *Tertîbu'l-Medârik*, 1/178-183.

²⁶ Kâdî 'İyâd, *Tertîbu'l-Medârik*, 1/42.

²⁷ İbn 'Abdülber en-Nemerî, *Câmi'u Beyâni'l-İlm*, 2/938.

²⁸ Bk. Mâlik, *el-Muvatta'*, "Radâ' ", 3, "Ukûl", 4.

²⁹ Ahmet Özel, "Mâlik b. Enes", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/510.

İmam Mâlik'in ilimde benimsediği prensiplerin râvîlerin güvenilirliği, bilgiyi doğru anlayıp doğru analiz edebilme yeterlilikleri ile bilginin Kur'ân ve sünnetin ardından Medinelilerin ameline muvafık olması etrafında şekillendiği anlaşılmaktadır. Bu itibarla onun Kur'ân algısı veya Kur'ân'ın korunmuşluğu ile çelişkili addedilen rivayetleri nakletme gerekçeleri üzerinde düşünülürken bu ilkelerin göz önünde bulundurulması faydalı olacaktır.

2. Genel Hatlarıyla İmam Mâlik'in Kur'ân Algısı

İmam Mâlik'in deliller sıralamasında Kur'ân-ı Kerim ilk sırayı almaktadır. Benimsediği usulde hükümler önce Allah'ın kitabına ardından Resûl'ün sünnetine müracaat ederek verilmelidir. Âlimin re'y ile içtihadı ise bunun ardından ve ancak onlara muvafık olmak suretiyle gerçekleştirilebilir.³⁰

İmam Mâlik ahlakın temel kaynağı olarak Kur'ân'ı kabul etmektedir. Ona göre Allah'ın ahlakını Kur'ân, Resûl'ün ahlakını sünnet, sâlihlerin ahlakını da fıkıh yansıtır.³¹ Bu düşünceyi temel alan Mâlik b. Enes'e göre ahlakını tesis ederken Kur'ân-ı Kerim'i merkeze koyan kimse en güzel ahlakla bezenmiş olur. Bu durum onun karakter inşası gibi çok temel hususlarda da Kur'ân'ı merkeze koyduğunu izhar etmektedir. Ona göre bireyin Allah'a itaatinin hakiki bir şekilde gerçekleşebilmesi Kur'ân'a tam anlamıyla itaat ve teslimiyetten geçmektedir. Kur'ân'a itaat ise ancak sünnete tam itaatle gerçekleşebilir. Sünnete bağlılığı kuvvetlenen kimsenin Kur'ân'a bağlılığı ve dolayısıyla Allah'a itaati de kuvvetlenmiş olur. Allah'a teslimiyeti, itaati kuvvetli olan kimsenin de imanı ve dini yaşantısı güçlü hale gelir.³²

Kur'ân'a dair Mâlik b. Enes'in görüşlerini açıkça belirttiği hususlardan biri Halku'l-Kur'ân'dır. Onun düşüncesinde Kur'ân yüce Allah'ın kelâmıdır. Onun kelâmı ona aittir ve Allah'a ait herhangi bir şey mahluk olarak kabul edilemez.³³ Ona göre Kur'ân'a mahluktur diyen kimse küfre düşer. Şayet biri Kur'ân'ın mahluk olduğu iddiasında ise ona celde uygulanmalı yahut o kimse hapsedilmelidir.³⁴

İmam Mâlik'in Kur'ân'a dair yaklaşımında öne çıkan bir başka mesele de ayetlerdeki zahiri anlamları öncelemesidir. Onun zahiri anlamı öncelemesi mümkün olduğu ölçüde ayetleri zahirine göre anlamak, duyularla tam olarak kavranamayacak meselelerde ise konunun mahiyetinin tam olarak yalnızca Allah'a malum olduğuna iman etmek şeklindedir. Nitekim onun "*Oysa o gün bir kısım yüzler rablerine bakarak mutlulukla parıldayacak.*"³⁵ ayetlerine ilişkin ahirette Allah'ın görülüp görülemeyeceğine dair soruya insanın o gün iki gözüyle birlikte Rabbine bakacağı cevabını verdiği aktarılır. Ayrıca o bu düşüncesinin aksine bu ayetteki mananın hakiki olarak bakmak manasında olmadığını söyleyenlere karşı sinirlenerek Hz. Mûsâ'nın "... *Rabbim! Bana görün; sana bakayım*"...³⁶ sözünü delil getirmiş ve insanın yeryüzünde Allah'ı göremeyeceğini; ancak ahirette Allah'ı görmenin mümkün olduğunu dile getirmiştir.³⁷

³⁰ İbn 'Abdülber en-Nemerî, *Câmi'u Beyâni'l-İlm*, 1/757.

³¹ Kâdî 'İyâd, *Tertîbu'l-Medârik*, 2/63.

³² Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'*, 7/180.

³³ Ebû 'Abdullâh b. Muhammed b. Muhammed el-'Ukberî İbn Baţta, *el-İbânetu'l-Kubrâ*, thk. Rıdâ Mu'tî vdğr. (Riyad: el-Mektebu'l-İslâmî, 2005), 6.

³⁴ Kâdî 'İyâd, *Tertîbu'l-Medârik*, 2/43.

³⁵ *Kur'an Yolu Meâli*, çev. Hayreddin Karaman vd. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015), el-Kiyâmet 75/22-23.

³⁶ el-A'râf 7/143.

³⁷ Bk. Kâdî 'İyâd, *Tertîbu'l-Medârik*, 2/42; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'*, 7/180, 182.

Kur'ân ile ilgili tartışmalı meseleler İmam Mâlik'in kesinlikle kabullenmediği durumlardır. O gerek Kur'ân'ın varlığı, bütünlüğü ile ilgili konularda gerekse üzerinde birtakım tartışmaların yaşandığı ayetlerle ilgili olarak herhangi bir tartışmaya girmeyi doğru bulmamıştır. Kendisi tartışmalara doğrudan dahil olmadığı gibi bu gibi meselelerde başkalarını da konuşturmamaya çalışmıştır.³⁸ O, Kur'ân'da hakkında açık bilgiler bulunan herhangi bir meselede tartışmayı son derece gereksiz bulmuştur. Bu bağlamda Ehl-i Ehvâ³⁹ olarak nitelediği kimselerin onu dahil etmeyi arzu ettikleri kelâmî tartışmalardan özenle kaçınmıştır. Bu kimselere karşı Kur'ân'ın daima ilk rehber olarak dikkate alınması gerektiğini, bu tür tartışmaların mevcudiyetini dahi anlamsız bulduğunu ifade etmiştir.⁴⁰

Mâlik b. Enes'in Kur'ân tasavvurunu yansıtmaması bakımından *Muvatta'* kapsamındaki Kur'ân muhtevalı nakillere bakıldığında *Kitâbü'l-Kur'ân* başlığı altında on kadar bâb başlığında elli kadar rivayet olduğu görülmektedir. On bâb başlığından ilk beşinde açıkça Kur'ân lafzının bulunduğu görülmekte, diğerlerinde ise doğrudan Kur'ân lafzı yer almamaktadır. İçerisindeki nakiller dikkatli olarak incelendiğinde, *Kitâbü'l-Kur'ân* olarak tayin edilmesiyle birlikte, bu bölümde Kur'ân ile kısmen ilişkisi bulunan ancak ağırlıklı olarak amelî meseleleri ilgilendiren rivayetlerin yoğun olarak yer aldığı aşikardır.⁴¹ Kur'ân'ın korunması, yazılması, Kur'ân'ın mahiyeti, faziletleri gibi bir bütün olarak Kur'ân'ı konu edinen rivayetler ise son derece azdır. Bu durum Mâlik b. Enes'in *Muvatta'* kapsamındaki rivayetlerinin güvenilir ravilerden olması kuralının yanı sıra amele ilişkin haberleri incelemesi prensibi ile açıklanabilir görünmektedir. Ayrıca yaşadığı coğrafya itibarıyla Kur'ân'ın indirilişinin, faziletlerinin, muhafazasının keyfiyetinin sorgulanma potansiyelinin düşük olması onu bu tür rivayetleri derlemesinin dışında tutmasına da neden olduğu düşünülebilir.

3. İmam Mâlik'in Kur'ân'ın Korunmuşluğu Anlayışı

Kur'ân'ın, Hz. Peygamber'e nüzulü sırasında ve sonrasında, mümkün olan en kuvvetli korunma vasıtaları ile muhafaza edilip ilk günkü hali ile nesilden nesile intikal ettiğine dair, marjinal bazı fikir sahipleri⁴² dışında herkes ittifak halindedir.⁴³ Mâlik b. Enes'ten nakledilen "Kur'ân-ı Kerim Allah Resûlü'nden işitildiği haliyle yazılmıştır."⁴⁴ cümlesi onun da İslâm

³⁸ Bk. Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'*, 7/180, 181.

³⁹ Mâlik b. Enes'in bu terkip ile Mutezile başta olmak üzere İslâmî bazı fırkalara mensup olan kelâmcıları kastettiği düşünülmektedir. Bk. Yusuf Şevki Yavuz, "Ehl-i Ehvâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/505.

⁴⁰ Bk. İbn Battâ, *el-İbânetu'l-Kubrâ*, 2/510; Kâdî 'İyâd, *Tertîbu'l-Medârik*, 2/41.

⁴¹ Bk. Mâlik, *el-Muvatta'*, "Kur'ân", 1-10.

⁴² İmâmiyye Şîa'sı ekollerinden biri olan Ahbârîler'in Kur'ân-ı Kerim'de tahrif bulunduğu görüşünü benimsedikleri bilinmektedir. Şîi ulemânın çoğu ise bu düşünceye karşıdır. Bilgi için bk. Sabuhi Şahavatov, "İmâmiyye Şîa'sının Kur'ân'ın Tahrifi Konusunda Yaklaşımı", *Usûl İslâm Araştırmaları Dergisi* 2/22 (2014), 46-58; Özellikle kilise eğitimi aldığı malum olan birtakım müsteşrikler Kur'ân'ın kaynağının Allah Teala olmadığını, Hz. Muhammed'in de onun peygamberi olmadığını iddia etmektedirler. Detaylı bilgi için bk. Salih Akdemir, "Müsteşriklerin Kur'ân-ı Kerim ve Hz. Muhammed (sav)'e Yaklaşımları", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31 (ts.), 189, 209.

⁴³ Bk. Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli 'Âyi'l-Kur'ân*, thk. 'Abdullah b. 'Abdulmuhsin et-Turkî (b.y.: Dâru Hicr, 1422/2001), 1/5-7; Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Mâturîdî, *Te'vîlâtü Ehlî's-Sunne*, thk. Mecdî Bâsellûm (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1426/2005), 6/423-424; Ebû Bekr Muhammed b. et-Şayyib el-Bâkillânî el-Bâkillânî, *el-İntişâr li'l-Kur'ân*, thk. Muhammed 'İşâm el-Kudât (Amman; Beyrut: Dâru'l-Feth; Dâru İbn Hâzım, 1422/2001), 1/5; Ebû'l-Kâsım Maḥmûd b. 'Amr ez-Zemaḥşerî, *el-Keşşâf 'an Haḳâiki Ğavâmiḳi't-Tenzil* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1407), 2/572; Ebû 'Abdillâh Faḳrüdđin Muhammed b. Ömer b. Ḥüseyn er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1420), 19/122-124.

⁴⁴ Bk. Ebû'l-Velîd Suleymân b. Ḥalef el-Bâcî, *el-Muntekâ Şerḫu'l-Muvattâ'* (Mısır: Maḫba'atu's-Sa'âde, 1332/1914), 1/344.

toplumunda hakim inançla örtüşür biçimde Kur'ân'ın nazil olduğu şekliyle yazılarak muhafaza edildiği inancında olduğunun açık göstergesidir.

Medine amelinin Mâlik b. Enes'in düşünce sistemindeki üstün konumu ile onun Kur'ân'ın eksiksiz bir biçimde korunduğu inancı arasında oldukça yakın bir alaka olduğu göze çarpmaktadır. Zira Resûl'ün beldesi Medine'de, o hayattayken uygulaması olan bir meselede Hz. Peygamber'den sonra da aynıyla amel edilmiştir. Bu amel aynı şekilde üçüncü nesil ve sonrakilerde de devam etmiştir. Çünkü ona göre bir belde yürürlükte olan bir uygulamayı o belde insanların tamamının ve birdenbire terk etmeleri yahut unutmaları imkân dahilinde değildir. Zira toplulukların topluluklara aktardığı uygulamaların kolaylıkla ve kısa sürede terk edilmesi mümkün değildir.⁴⁵ Mâlik b. Enes'in sünnete ve Medinelilerin ameline yönelik itimadı böyle bir seviyede iken korunması için ezber, yazı, eğitim-öğretim, topluluklardan topluluklara aktarım gibi kuvvetli vasıtalarla yüksek seviyede ihtimam gösterilmiş Allah kelâmının ilk günkü haliyle muhafaza edildiğine dair inancının çok daha kuvvetli olduğu açıktır.

Kur'ân'ın korunmuşluğu genel itibariyle üç aşamada mütalaa edilmektedir: Nüzul öncesi, nüzul sırası ve sonrası.⁴⁶ İslâm âlimleri, bilhassa da müfessirler, Kur'ân'a ne Allah katındayken ne de yeryüzüne indirildiği sırada şeytanlar, cinler veya insanlar tarafından batıl herhangi bir şey karıştırılmadığı, ondan en ufak bir hakikat dahi silinemediği inancındadırlar.⁴⁷ Bu bağlamda Kur'ân'ın nüzülü öncesinde ve indirilişi sırasında korunmuşluğu hakkında İmam Mâlik'in düşüncesini ortaya koymak bakımından şu rivayet önemlidir:

Mâlik b. Enes, Ebî Bekr b. Hazm'dan (ö. 120/738 [?]): "Allah Resûlü'nün Amr İbn Hazm'a (ö. 53/673) [?] yazmış olduğu mektupta 'Kur'ân'a ancak temiz olanlar dokunabilir.' (yazmaktaydı). İmam Mâlik şöyle dedi: 'Bir kişi abdestsizken (temiz halde değilken) mushafı askısı ile yahut yastık üzerinde bile taşıyamaz. Eğer bu caiz olsa deriden cildi ile taşınması da caiz kabul edilir. Bunun mekruh olarak nitelenmesi mushafı taşıyan kimsenin elinde onu pis kılacak bir şey bulunduğundan değildir. Abdestsiz birine bunun mekruhluğu Kur'ân'a saygı ve onu tazimden dolaydır."⁴⁸ Mâlik b. Enes şöyle demiştir: "Ona yalnız temiz olanlar dokunabilir."⁴⁹ ayeti ile ilgili işittiğim en güzel söz onun Abese suresinde yer alan şu ayetlerle aynı konumda bulunduğu: 'Şüphesiz bu ayetler öğüttür. Dileyen ondan öğüt alır. O, mukaddes sayfalaradır. Yüce makamlara kaldırılmış tertemiz sayfalarda. Seçkin ve erdemli elçilerin ellerinde."⁵⁰

Bu rivayet *Kitâbü'l-Kur'ân*'ın ilk bâbı olan "Kur'ân'a Dokunan İçin Abdestin Gerekliliği"⁵¹ başlığı altında nakledilmiştir. İmam Mâlik'in fikhî görüşü abdestsiz bir kimsenin mushafa dokunmasının caiz olmadığı yönündedir.⁵² Onun bu hükümdeki dayanağının el-Vâkıa 56/79.

⁴⁵ Bk. Ebû Muhammed 'Abdullâh b. Muslim b. Kuteybe ed-Dîneverî İbn Kuteybe, *Te'vîlu Muhtelifi'l-Ĥadîs* (b.y.: y.y., ts.), 380.

⁴⁶ Bk. Hasan Elik, *Kur'an'ın Korunmuşluğu* (Fikir Yayıncılık, 2014), 25-151; Muhsin Demirci, "Kur'an Vahyinin Nüzul Keyfiyeti ve Korunması", *Diyanet İlmî Dergi* 46/1 (ts.), 24-28; Ali b. Süleyman Abîd, *Cem' u'l-Kur'âni'l-Kerim Hıfzan ve Kitâbeten* (Medine: Mushaf-ı Şerîf Matbaası, ts.).

⁴⁷ Bk. el-Hicr 15/16-18; eş-Şuarâ 26/210-212; Bk. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 17/653; Mâturîdî, *Te'vilâtu Ehli's-Sunne*, 8/88; Ebû'l-Ĥasen 'Alî b. Muhammed el-Başrî el-Mâverdî, *en-Nuket ve'l-'Uyûn*, thk. es-Seyyid b. 'Abdılmağşûd b. 'Abdirrahîm (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.), 3/152.

⁴⁸ Mâlik, *el-Muvatta'*, "Kur'ân", 1.

⁴⁹ el-Vâkıa 56/79.

⁵⁰ Abese 80/11-16; Mâlik, *el-Muvatta'*, "Kur'ân", 1.

⁵¹ Mâlik, *el-Muvatta'*, "Kur'ân", 1.

⁵² Bk. Mâlik, *el-Muvatta'*, "Kur'ân", 1; Ayrıca bk. Bâcî, *el-Muntekâ*, 1/344; Ebu'l-Velîd Muhammed b. Aḥmed b. Muhammed b. Aḥmed b. Ruşd el-Kurṭubî İbn Ruşd, *Bidâyetu'l-muctehid ve nihâyetu'l-mukteşid* (Kahire: Dâru'l-Ĥadîs, 1425/2004), 1/47.

ayetin değil söz konusu hadisin olduğu ifade edilmektedir. Ebü'l-Velîd Bâcî'nin (ö. 474/1081) belirttiğine göre İmam Mâlik rivayet hakkında yaptığı izahta Abese suresinin ilgili ayetlerini⁵³ delil getirerek el-Vâkıâ 56/79. ayet ile Levh-i Mahfûz'a işaret edildiği kanaatini izhar eder. Yani Mâlik'e göre bu ayet Kur'ân'a nüzulünden önce mutahhar olan meleklerden başkasının dokunmamış olduğunu haber vermektedir. Bu rivayet bağlamında Mâlik'in el-Vâkıa 56/79. ayetin Mushaf'a abdestsiz dokunma meselesinde delil olarak kullanılmasını zayıf bulduğu ve abdestsiz şekilde mushafa dokunmanın Hz. Peygamber'den gelen emirle yasaklandığını, hükme delil olarak da ayetin değil bu hadisin alınması gerektiğini vurguladığı anlaşılmaktadır.⁵⁴

İmam Mâlik'in mezkûr rivayet ve ardındaki açıklamasıyla iki ayrı meseleyi aydınlattığı görülmektedir. O, rivayet ile mushafa abdestsiz dokunmama hükmünün mesnedini ortaya koyarken Abese 80/11-16. ayetleri el-Vâkıâ 56/79. ayetle ilişkili olarak zikretmesiyle bu ayetlerin birlikte değerlendirilmesinin gerekliliğini vurgulamaktadır. Anlaşıldığı üzere ona göre "Ona ancak temiz olanlar dokunabilir."⁵⁵ ayeti Kur'ân'a, nüzulünden önce, sadece tertemiz olarak tavsif edilmiş meleklerin dokunmuş olduğunu haber vermektedir. Bu durum İmam Mâlik'in bu ayetlerle Kur'ân'ın indirilişi öncesinde ve nüzülü anında batıldan uzak, eksiksiz ve ilavesiz bir şekilde korunmuş olduğu inancını delillendirdiğini göstermektedir.

Kur'ân'ın iki kapak arasında noksanlıktan azade bir biçimde cemedildiği inancı İmam Mâlik tarafından kabul edilmektedir. Ona göre Kur'ân tastamam iki kapak içerisinde toplanmış ve Müslümanların da bu doğrultuda yapması gereken onu bölmeden muhafaza etmeye devam etmektir. Nitekim o Kur'ân'ın parça parça yazılmasına iyi gözle bakmamıştır. Onun, "Allah onu (Kur'ân'ı) cemetti, onlar (insanlar) onu ayırıyorlar."⁵⁶ sözlerini mushaflaşmış olan Kur'ân'ın parçalara ayrılarak yazılmasına dahi karşı çıkmak üzere söylemiş olduğu anlaşılmaktadır.

Neticede Mâlik b. Enes'in İslâm dünyasında hâkim olan "Kur'ân'ın eksikliklerden ve ilavelerden uzak bir biçimde ilk günden itibaren, nesilden nesile aynıyla aktarılacak yazı, hıfz gibi son derece önemli vasıtalarla korunmuş olduğu" inancından farklı bir inanca sahip olmadığı net bir şekilde karşımızda durmaktadır. Yaşam biçimi ve ilmî prensipleri de göz önünde bulundurulduğunda onun, Kur'ân'ın ilk nesilden sonraki bütün nesillere -uygulamaları da dahil olmak üzere- eksiksiz nakledildiği inancını hararetle benimsemiş olması son derece makuldür. Bununla birlikte *Muvatta*'da aktardığı iki konuda tespit ettiğimiz rivayetler Kur'ân'da birtakım eksikler bulunduğu vehmini akıllara getirebilecek niteliktedir. Onun, Kur'ân'ın korunmuşluğu konusunda İslâm dünyasındaki hâkim kanaatten farklı bir kanaat benimsememiş olmasına rağmen bu rivayetleri niçin naklettiği meselesi dikkat çekicidir. Bu doğrultuda söz konusu rivayetlerin incelenmesi ve İmam Mâlik'in bunları nakletme sebeplerinin ortaya konulması gerekmektedir.

4. Kur'ân'ın Korunmuşluğu ile Çelişkili Görülen Rivayetler ve Nakledilme Sebepleri

4.1. Süt Emme/Radâ' Hakkındaki Rivayet

Bir kimsenin çocukken kendisini dünyaya getirmeyen bir annenin sütünü emmesi sonucunda emziren, sütü emen ve emzirenin bazı yakınları arasında evlenme haramlığı teşekkül

⁵³ Abese 80/11-16.

⁵⁴ Bâcî, *el-Muntekâ*, 1/343-344.

⁵⁵ el-Vâkıâ 56/79.

⁵⁶ Bk. Bâcî, *el-Muntekâ*, 1/344; Ebû Bekr Muhammed b. 'Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî İbnü'l-'Arabî, *el-Mesâlik fi Şerhi Muvatta'i Malik* (b.y.: y.y., 1428/2007), 3/366.

etmektedir. Bu engelin sürekli ve mutlak olduğu malumdur.⁵⁷ Nisâ 4/23. ayet ile süt kız kardeş ve süt anneye evliliğin haramlığı bildirilmiştir. Bunun yanı sıra “Doğum nedeniyle haram olanlar emzirme ile de haram olur.”⁵⁸ hadisi de evlenme konusunda engelin kimler arasında olacağına dair bilgi vermektedir. Süt akrabalığının tesisi için ise süt emmenin sayısı/miktarı ve sütü emen çocuğa dair birtakım şartların gerçekleşmiş olması gerekir.⁵⁹ İşte Mâlik tarafından nakledilen ve genel itibarıyla Kur’ân’ın korunmuşluğu ile çelişkili addedilen rivayetlerden biri süt bakımından akrabalığın oluşabilmesi için gerekli olan süt emme sayısı/miktarı hakkındadır. *Muvatta’ın Radâ’* kitâbında yer alan bu rivayet şöyledir:

Mâlik b. Enes, Ebû Bekr b. Muhammed b. Amr b. Hazm’dan, o da Amre bint Abdurrahman’dan (ö. 106/724) Resûlullâh’ın eşi Hz. Âişe’nin (ö. 58/678) şöyle söylediğini aktarmaktadır: “Kur’ân’dan indirilenler arasında bilinen on kez (süt) emmenin haramlık meydana getireceği (ayeti) vardı. Sonra bu, malum olan beş kez (süt) emme (ayeti) ile nesh edildi. Durum böyle iken Resûlullâh vefat etti. Bu (beş kez emmenin evlilikte haramlık meydana getireceğine dair ifadeler) (Resûl vefat ettiği sırada) Kur’ân’da okunanlar arasındaydı.” Mâlik: “Uygulama buna göre değildir.” demiştir.⁶⁰

Rivayetin en önemli problemi Hz. Peygamber vefat ettiği sırada beş kez emmenin süt akrabalığı meydana getireceğine dair bir ayetin varlığına işaret ediyor olmasıdır. Oysa malumdur ki icmâ ile cemedilen, mütevatiren aktarılan ve içerisinde herhangi bir eksiklik ya da fazlalığın olmadığına dair Müslümanlar arasında ittifak bulunan elimizdeki Kur’ân’da böyle bir ayet yoktur. Konuyla ilgili tek ayet en-Nisâ 4/23’tür ve bu ayette süt emmenin sayısına, miktarına dair bir kayıt bulunmamaktadır. Ayete göre mutlak olarak süt emme evlenme haramlığı meydana getirmektedir. Dolayısıyla söz konusu rivayet aynı zamanda açık bir Kur’an nassı ile de çelişmektedir. Bu durumda bu rivayete bağlı olarak birtakım sorular akla gelmektedir: 1. Mâlik b. Enes ve onun mezhebini takip edenlerin evlenme haramlığı meydana gelebilmesi için gerekli gördüğü süt emme miktarı/sayısı nedir? 2. Kur’ân’da bir eksiklik bulunduğuna işaret eden bu rivayeti İmam Mâlik neden *Muvatta’a* almış olabilir?

Hz. Âişe’den nakledilen ve muhtelif biçimleri hadis literatüründe mevcut olan bu rivayet hakkında çeşitli izah ve tevil çabaları mevcuttur.⁶¹ Bunların tamamını bu çalışma kapsamında zikretmemiz mümkün değildir. Ancak bariz olan bir husus vardır ki bu rivayet erken dönemden itibaren ağırlıklı olarak İslâm düşüncesindeki nesh anlayışı çerçevesinde değerlendirilmiştir. Buna göre alimlerin önemli bir kısmı beş emmenin evlenme haramlığı tesis edeceğine dair hükmün Hz. Peygamber’in vefatına çok yakın bir zamanda nesh edildiğini ve o vefat ettiği sırada nesh bilgisinin dönemin İslâm coğrafyasının tümüne henüz ulaşmadığı için bir süre Kur’an kapsamında okunmaya devam ettiğini ifade etmektedirler. Buna göre nesh haberi kendilerine ulaştıktan sonra Müslümanlar söz konusu ayeti okumaktan vazgeçmişlerdir.⁶² Ne var ki ulûmu’l-Kur’ân içerisinde

⁵⁷ Ahmet Yaman, “İslam Hukukuna Özgü Bir Kurum Süt Akrabalığı”, *SÜİFD* 13 (2002), 62.

⁵⁸ Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. İsmâ‘îl b. İbrâhîm el-Buhârî, *el-Câmi‘u’s-Şâhih*, thk. Muhammed Zuheyr en-Nâşir (Beyrut: Dâru Tavki‘n-Necât, 1422), “Şehâdât”, 7.

⁵⁹ Yaman, “İslam Hukukuna Özgü Bir Kurum Süt Akrabalığı”, 60.

⁶⁰ Mâlik, *el-Muvatta’*, “Radâ’”, 3.

⁶¹ Konunun detayları için bk. Sümeyye Saygın, *Kur’ân’ın Korunmuşluğu ve Erken Dönem Kur’ân Algısı* (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2023), 207-230.

⁶² bk. Ebû Suleymân Hamd b. Muhammed b. İbrâhîm b. el-Hattâb el-Bustî el-Hattâbî, *Me‘âlimu’s-Sünen* (Halep: el-Matba‘atu’l-‘İlmiyye, 1351/1932), 3/188; Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Şerhu’n-Nevevî ‘alâ Muslim* (Beyrut: Dâru İhyâit-Turâşîl-‘Arabî, 1392/1972), 10/29; Ebûl-Fazl Celâlüddîn ‘Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *ed-Dîbâc ‘alâ Şâhih*

de bu rivayetin neshe dahil edilip edilemeyeceği edildiği takdirde hangi kategoride değerlendirilmesi gerektiği konusunda ihtilaf bulunmaktadır.⁶³ Ulemâ aynı zamanda beş emme hükmünün, nesh edildiyse nâsîhinin ne olduğunu nesh edilmediyse -en-Nisâ 4/23. ayet ortada iken- niçin bu hükümle amel edilebileceğini anlaşırlar biçimde izah edememişlerdir. Hz. Âişe'den nakledilen bu rivayette on emme hükmünün beş emme ile nesh edildiği açıkça anlaşılakta iken beş emmeyi nesh edenin ne olduğuna dair herhangi bir ifadenin bulunmaması -mesela Nisâ Suresi 4/23. ayetin nâsîh olarak zikredilmemesi- rivayeti nesh ile izah edenlerin işini zorlaştırmaktadır.⁶⁴

Konunun İmam Mâlik ile ilgili yönüne dönecek olursak; bilindiği üzere Mâlik b. Enes ve Mâlikî Mezhebi'nin mensupları evlilik haramlığını oluşturacak süt emme sayısı/miktarı konusunda en-Nisâ 4/23. ayeti esas almışlardır. Bu doğrultuda Mâlikîlere göre çocuk henüz süt emme yaşını geçmemişken kendisini doğurmamış bir kadının sütünü emdiği takdire, miktarı önemli olmaksızın, ilgili şahıslarla evlenme haramlığı oluşmuş olur.⁶⁵ Onun, rivayetin peşinden "Uygulama buna göre değildir." şeklinde kayıt düşmüş olması da gerek Medinelilerin amelinin gerekse kendi kanaatinin bu nakille örtüşmediğini göstermektedir. Ulemâdan bazılarına göre de İmam Mâlik metnindeki işkâlden ötürü bu rivayete amel etmemiştir.⁶⁶

Muvatta' şarihleri ve Mâlikî fakihler de bu rivayetin süt hısımlığı ile evlilik haramlığına hüccet kabul edilemeyeceğini, bu konudaki uygulamanın Nisâ 4/23. ayetin zahirine ve Medinelilerin uygulamasına muvafık olması gerektiğini vurgulamışlardır. Nitekim İbn Abdülberr en-Nemerî (ö. 463/1071) bu rivayetin hem Kur'ân'a atfedilip hem de Kur'ân'da mevcut olmayan bir hükmü haber verdiğine ayrıca da yürürlükteki uygulama üzerinde ihtilaf olduğuna dikkat çekmiştir. Buna göre bu mesele Kur'ân'a da sünnete de atfedilemez.⁶⁷ Bundan dolayı bu habere itibar edilmemesi gerekir. Ebû Bekir İbnü'l-Arabî'ye (ö. 543/1148) göre de bu haber sahih değildir. Çünkü rivayette "on emme" ve "beş emme" konusundaki hükümlerden biri nesh edilirken ikincisi kalmış görünmektedir. Ancak Kur'ân yalnızca mütevatir olarak sabit olur, ahad haber yoluyla değil. Yine bu rivayet şayet Resûlullâh'tan sahih biçimde nakledilmiş olsaydı amelde de ittifakla takip edilmesi gerekirdi; ancak rivayet sahih olarak kabul edilmediği için uygulamada da dikkate alınmamıştır.⁶⁸

İbn Rüşd (ö. 520/1126) ile Şehâbeddin el-Karâfi (ö. 684/1285) Hz. Âişe kanalıyla aktarılmış bu haberin delil olarak kullanılamayacağını ifade etmişlerdir. Zira bu hüküm Kur'ân'da mevcut değildir. Mâlik b. Enes de Medine ehlinde yaygın uygulamanın bu rivayete örtüşmediğini vurgulamıştır. Her iki âlime göre de bu rivayeti metni nesh ile kaldırılıp hükmü bırakılanlar

Muslim b. el-Haccâc, thk. Ebû İshâk el-Huveynî el-Eşerî (Suudi Arabistan: Dâru İbn 'Affân, 1416/1996), 4/60.

⁶³ Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed el-Murâdî en-Neḥḥâs, *en-Nâsiḥ ve'l-Mensûḥ*, thk. Muhammed 'Abdu's-Selâm Muhammed (Kuveyt: y.y., 1408), 64; Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn 'Abdurrahmân b. 'Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzî, *Nevâsiḥu'l-Kur'ân = Nâsiḥu'l-Kur'ân ve Mensûḥuh*, thk. Ebû 'Abdullâh el-Âmilî es-Selefi ed-Dânî b. Munîr Âl-i Zehûyî (Beyrut: y.y., 1422/2001), 33-34.

⁶⁴ Saygın, *Kur'ân'ın Korunmuşluğu ve Erken Dönem Kur'ân Algısı*, 218.

⁶⁵ Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb et-Tenûhî Sahnûn, *el-Müdevvene* (b.y.: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994), 2/295; Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Ruşd el-Ḳurṭubî İbn Ruşd el-Cedd, *el-Muḳaddimâtu'l-Mumehhidât*, thk. Muhammed Huccî (Beyrut: y.y., 1408/1988), 1/494.

⁶⁶ Bk. Neḥḥâs, *en-Nâsiḥ ve'l-Mensûḥ*, 64; Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. 'Abdillâh b. Muhammed İbn 'Abdülber en-Nemerî, *et-Temhîd li mâ fî'l-Muvaṭṭa'* mine'l-Me'ânî ve'l-'Esânîd, thk. Muştafâ b. 'Aḥmed el-'Alevî - Muhammed 'Abdulkebir el-Bekrî (Mağrib: Vezâratu 'Umumi'l-Evkâf ve's-Şu'ûni'l-İslâmiyye, 1387/1967), 8/269.

⁶⁷ İbn 'Abdülber en-Nemerî, *et-Temhîd*, 8/269.

⁶⁸ Ebû Bekr Muhammed b. 'Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî İbnü'l-'Arabî, *el-Ḳabes fî Şerḥi Muvaṭṭa'i Mâlik b. Enes*, thk. Muhammed 'Abdullâh Veletu Kerîm (b.y.: y.y., 1992), 1/767-768.

kategorisine dahil etmek de mümkün değildir. Çünkü Kur'ân'dan olan herhangi bir şey Allah tarafından nesh edilmesi dışında nesh olmaz. Oysa rivayetten böyle bir neshin Resûlullâh'ın vefatından sonra gerçekleştiği anlaşılmaktadır ki bu mümkün değildir. Ayrıca bu hüküm Kur'ân'da tilavet edilen bir metne ait olsa Kur'ân ayetlerinin tamamı gibi o da mutlaka korunmuş olurdu. Bu sebeplerden ötürü bu rivayete itibar etmemek gerekir.⁶⁹

Görüldüğü üzere bu rivayet *Muvatta'*da yer almasına rağmen hem İmam Mâlik hem onun izinden gidenler rivayete itibar etmemiş ve onunla amel etmemiştir. Hal böyle iken Mâlik b. Enes'in metni problemlili olduğu halde niçin nakletmiş olabileceği sorusunu onun ilmî prensipleri bağlamında değerlendirmek yerinde olacaktır. İmam Mâlik hadis alma ve nakletme sırasında gündelik hayatında çokça yalan söyleyen, hevasını önceleyerek yaşayan, sefih veya ileri yaşta ne söylediğinden bihaber kimseleri kesinlikle tercih etmediğini vurgulamıştır.⁷⁰ Bu titizliği onun daha sonrasındaki alimlerce onun nakd-i ricâle öncülük etmiş olduğu şeklinde yorumlanır.⁷¹ Çünkü o nakilde bulunduğu râvîlerin karakter ve zekâ bakımından güvenilir olmalarını öncelemiş ve sika kabul edilemeyecek herhangi birinden nakilde bulunmadığı inancını izhar etmiştir.⁷² Onun ikinci önemli prensibi de rivayetlerin Medine ehlinin ameline uygun düşmesidir. Ona göre Medine ameli hüccet değeri taşımaktadır.⁷³

Söz konusu rivâyete dair dikkat çekmemiz gereken nokta Mâlik b. Enes'in bu haberin hemen peşinde "Amel buna göre değildir/Amel böyle değildir." kaydını düşmesidir ki bizce bu son derece önemlidir. Zira rivayet muhtelif biçimleriyle *Kütüb-i Tis 'a'*nın tamamına yakınında nakledilmiş;⁷⁴ fakat *Muvatta'* haricinde herhangi bir kaynakta böyle bir kayıt yer almamıştır. Kanaatimizce İmam Mâlik senedinde râvîlerin sika oluşunu zedeleyen herhangi bir bilgi tespit edemediği için bu rivayeti nakletmiştir. Öyle görünmektedir ki Medine ehlinin ameline düşkünlüğü daha gözlenebilir ve meşhur olsa da onun senedin güvenilirliği konusundaki titizliği zaman zaman metni bakımından sorunlu yahut Medine ameline uygun düşmeyen rivayetleri nakletmesine zemin oluşturmuştur. Fakat onun rivayetle birlikte amele aykırılık bilgisini vermesi ve uygulamada dikkate almaması onun bu rivayete bilhassa metni bakımından itibar etmediğinin en açık göstergesidir.

Kanaatimizce bu rivayet İmam Mâlik tarafından fikhî bir meselede olduğu ve senedi yönünden muteber görüldüğü için nakledilmiştir. Ancak o, bu rivayeti bir anlamda yaşayan sünnet olarak kabul ettiği Medine ameli ile kıyas ederek amelde tercih etmemiş, bu habere katılmamış bilakis fikhî kanaatini bir anlamda icmâ olarak nitelendirdiği⁷⁵ Medine ameline göre şekillendirmiş ve mutlak olarak süt emmenin evlenme haramlığı meydana getireceğine hükmetmiştir. Bu noktada ayrıca Mâlik'in rivayetleri aldığı kimselerin anlama kabiliyetlerinin

⁶⁹ İbn Ruşd el-Cedd, *el-Muqaddimâtu'l-Mumehhidât*, 1/495; Ebu'l-'Abbâs Ahmed b. İdrîs el-Çarâfi, *ez-Zahîre*, thk. Muhammed Haccî (Beyrut: Dâru'l-Çarbi'l-İslâmî, 1994), 4/274.

⁷⁰ Ya'kûb b. Sufyân el-Fesevî, *el-Ma'rife ve't-Târîh*, 1/684.

⁷¹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'*, 7/165-166.

⁷² Kâdî 'İyâd, *Tertîbu'l-Medârik*, 1/189.

⁷³ İbn 'Abdülber en-Nemerî, *Câmi'u Beyâni'l-İlm*, 2/938.

⁷⁴ Bk. Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Şuayb Arnaût vd. (Müessesetü'r-Risâle, 1421), 43/343-344; Ebû Muhammed 'Abdullâh b. 'Abdurrahman et-Temîmî ed-Dârimî, *Sunenu'd-Dârimî*, thk. Huseyn Selîm 'Esed ed-Dârânî (b.y.: Dâru'l-Muğni, 1412/2000), "Nikâh", 49; Ebû'l-Hasen Muslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî Muslim, *Şahîhu Muslim*, thk. Muhammed Fuâd 'Abdulbâkî (Beyrut: Dâru İhyâ'it-Turâşî'l-'Arabî, 1374/1955), "Radâ' ", 1452; Ebû 'Abdullâh Muhammed b. Yezîd el-Çazvî'nî İbn Mâce, *Sunenu İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuâd 'Abdulbâkî (b.y.: Dâru 'İhyâ'it'l-Kutubi'l-'Arabiyye, ts.), "Nikâh", 35; vd..

⁷⁵ Bk. İbn Kuteybe, *Te'vîlu Muhtelifi'l-Hadîs*, 380.

yüksek olması⁷⁶ prensibini de dikkate almak gerekir. Ona göre nakilde bulunduğu kimseler mevcut haberi doğru anlamış olmalıydılar. Zira kendisi fikhî bakımından son derece titiz ve kuvvetli bir muhakeme becerisine sahipti. Muhataplarından beklentisinin de bu doğrultuda olduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır. Bu açıdan onun, aktardığı rivayetlerin doğru anlaşılıp uygulanmasını bir ölçüde muhataplarının anlama kabiliyetlerine bıraktığı da düşünülebilir.

Rivayet hakkındaki kanaatimizi belirtmemiz gerekirse bize göre Hz. Âişe'den muhtelif formlarıyla muteber hadis literatüründe nakledilen bu rivayetin metinlerinin tamamı problemlidir. Senetleri bakımından güvenilir kabul edilmekle birlikte tarih boyunca bu rivayet eleştiriye açık kalmıştır. İslâm düşüncesindeki nesh teorisi ile de bu rivayeti izah etmek mümkün değildir. Zira Hz. Peygamber'den sonra neshin mümkün olmaması, beş emme hükmünün nâsihinin ne olduğuna dair Hz. Âişe'den net bir izahın kaydedilmemiş olması gibi sebeplerle rivayet neshe dair kurallara da aykırılık göstermektedir. Yine bu mesele ameli ilgilendiren son derece mühim bir konuya da aittir ve rivayetin yalnızca Hz. Âişe'den nakledilen ferd-i mutlak bir haber⁷⁷ olarak literatürümüzde yer alması rivayetin güvenilirliğinde şüphe uyandırmaktadır. Netice itibarıyla senedi bakımından güvenilir bulunması ve *Muvatta'* ile birlikte çok sayıda muteber hadis kaynağında nakledilmiş olmasından ötürü zor bir karar olsa da biz bu rivayeti tümüyle reddetmenin ve uygulamada apaçık hüküm ihtiva eden en-Nisâ 4/23'e göre hareket edilmesinin isabetli olacağı kanaatindeyiz.

4. 2. Recm Hakkındaki Rivayetler

Kur'ân'ın korunmuşluğuyla çelişkili olduğunu düşündüğümüz ve *Muvatta'*da iki varyantı nakledilen rivayet recm meselesi hakkındadır:

İbn Abbas (ö. 68/687-88), Ömer İbnü'l-Hattâb'ın (ö. 23/644) şöyle söylediğini aktarmaktadır: "Recm, Allah'ın kitâbında, muhsan olup zina eden erkek ve kadınlar için, bariz bir delil, gebelik yahut itiraf bulunduğu takdirde, haktır."⁷⁸

Saîd b. el-Müseyyeb'den (ö. 94/713): Ömer İbnü'l-Hattâb ... Medine'de, insanlara, şu şekilde hitap etti: "... Kitâbullâh'ta bulamıyoruz demek suretiyle recm ayeti hususunda kendinizi tehlikeye atmaktan kaçının. Muhakkak Allah Resûlü recmetti, biz de recmettik. Canım elinde olan Allah'a yemin olsun ki eğer insanlar 'Ömer İbnü'l-Hattâb, Allah Teâlâ'nın kitabında ilavede bulundu.' diyecek olmasalardı 'Yaşlı erkek ve kadın (zina ettiklerinde) her ikisini de mutlaka recmedin.' (ifadesini) yazardım. Biz onu okuduk."⁷⁹

Bilindiği üzere recm kavramı muhsan/evli olup zina suçunu işleyen ve bu suçu irtikap ettiğine dair açık delil bulunan kimsenin taşlanmak suretiyle öldürülmesi şeklindeki hükmü⁸⁰ ifade etmektedir ve recm uygulaması sünnete dayandırılmaktadır.⁸¹ Recmin detaylarının konumuz ile doğrudan bir ilgisi yoktur. Rivayetlerin konumuzu ilgilendiren yönü "Recm Allah'ın kitâbında ... haktır." ve "... Eğer insanlar 'Ömer İbnü'l-Hattâb, Allah Teâlâ'nın kitabında ilavede bulundu.' diyecek olmasalardı 'Yaşlı erkek ve kadın (zina ettiklerinde) her ikisini de mutlaka recmedin.' (ifadesini) yazardım. Biz onu okuduk." şeklindeki Hz. Ömer'e atfedilen problemleri ifadedir. Recm

⁷⁶ Bk. Kâdî 'İyâd, *Tertîbu'l-Medârik*, 1/139.

⁷⁷ Yavuz, "Evlenmeyi Haram Kılan "Beş Kez Süt Emme" Üzerine Bir Değerlendirme", 60-61.

⁷⁸ Mâlik, *el-Muvatta'*, "er-Recm ve'l-Hudûd", 1.

⁷⁹ Mâlik, *el-Muvatta'*, "er-Recm ve'l-Hudûd", 1.

⁸⁰ Bk. Muhammed b. Aḥmed b. Ebî Sehl Şemsü'l-'Eimme es-Serahsî, *el-Mebsût*, thk. Ḥalîl Muḥyiddîn el-Meyyis (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1414/1993), 9/36.

⁸¹ Bk. Ebû 'Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. 'Abbâs eş-Şâfiî, *er-Risâle*, thk. Aḥmed Şâkir (Mısır: y.y., 1358/1940), 67.

hükmünü ifade ettiği belirtilen bu lafızlar elimizdeki mushafta yer almamaktadır. Ayrıca rivayetin muhtevası Kur'ân'da zina suçunun cezası olarak tayin edilen hüküm⁸² ile de uyuşmamaktadır. Dolayısıyla bu rivayetler hem elimizdeki mushafta var olmayan bir metne işaret etmek hem de Kur'ân'da bulunmayan bir hükmün uygulanması gerektiğini ifade etmek suretiyle Kur'ân'ın eksiksiz biçimde korunmuşluğu ile çelişmektedir. Bu bağlamda üzerinde durmamız gereken husus İmam Mâlik'in recm konusunda benimsediği tavır ve rivayetleri nakletme sebeplerinin neler olabileceğidir.

Mâlik b. Enes'e göre recm cezasının bekar olmayıp zina fiilini işleyen ve bu konuda hakkında delil bulunan kimseler için uygulanması gereken bir haddir.⁸³ Rivayetin orijinal metninde yer alan genellikle "yaşlı erkek ve kadın" şeklinde tercüme edilen "الشَّيْخُ وَ الشَّيْخَةُ" ifadelerini Mâlik b. Enes "النَّيِّبُ وَ النَّيِّبَةُ" "bekar olmayan/evlenmiş/evlilik geçirmiş olan"⁸⁴ şeklinde izah etmiş ve bu haddi gerekli kılan sebebin kişinin bekar olmaması olduğunu altını çizmiştir.⁸⁵ Onun recmin tatbikine yönelik çok sayıda rivayet nakletmiş olması da uygulamada bu hükmü kuvvetli kabul ettiğinin bir göstergesidir.⁸⁶

Mâlikî fakihlerin rivayetlerin problemlili kısmına dair düşüncelerine bakıldığında az sayıda izaha rastlanır. İbn Rüşd rivayetlerde bahsi geçen "Yaşlı/evli erkek ve kadın zina ettiklerinde..." cümlesine dair iki kanaat aktarır. Bunlardan ilkinde göre Hz. Ömer'in bu sözlerinden anlaşılan, söz konusu ifadelerin Kur'ân'dan ayet olduğu ancak daha sonra metin bakımından nesh edildiğidir. İkinci görüşe göre ise ayet olduğu izlenimi veren bu lafızlar Kur'ân dışı vahye ait olarak düşünülebilir. İbn Rüşd bu görüşlerden ikincisini benimseyerek bu lafızların ne Kur'ân ayeti olarak kabul edilebileceğini ne de metni mensuh olarak nitelenebileceğini söylemektedir. Zira muhkem ayetler Allah'ın vaadi gereği korunmuştur,⁸⁷ bu ifadeler de ayet olsaydı mutlaka mushafta korunurdu. Aynı şekilde bu sözlerin metni mensuh bağlamında değerlendirilmesi de makul değildir. Çünkü recm uygulanması gerekli bir hükümdür, metni mensuh bir hükmü uygulamak mümkün değildir. Ayrıca Hz. Ömer'in mushafta bulunmaması gereken bir şeyin mushafa yazılması isteğinde olduğunu kabul etmek de makul görünmemektedir. Bu doğrultuda İbn Rüşd söz konusu ifadelerin Resûlullâh'a Allah tarafından indirilen mücmeli beyan maksatlı vahiy kapsamında değerlendirilmesi gerektiği kanaatini vurgulamıştır. Hz. Ömer'in de bu açıdan bu ifadeleri mushafa yazmak istediğini düşünmek daha makuldür. Fakat durumu anlayamayacak kimselerin Kur'ân ile karıştırması endişesinden ötürü Hz. Ömer bu işi yapmamıştır.⁸⁸ Öyle anlaşılmaktadır ki İbn Rüşd recmin Mâlikîlerce uygulamada kuvvetli bir hüküm olarak kabul edilmesinden ve Mâlik'in bu rivayeti *Muvatta'*da nakletmesinden dolayı rivayeti reddetmemiş; bu hükmün Kur'ân dışında bir vahye dayanmasını makul bulmuştur.

Muvattâ' şârihlerinden biri olan Zürcânî (ö. 1122/1710) Hz. Ömer'in recm ile ilgili hükmü mushafa yazı ile kaydetmek istemesine dair ifadelerin onun bu hükümle amel edilmesi konusundaki hassasiyetinin mübalağalı bir dışa vurumu olduğunu söylemektedir. Zürcânî'ye göre Hz. Ömer bu ifadelerin metni mensuh ayet kategorisinde olduğunu bilmekteydi. Ancak o, Resûl ve

⁸² Bk. en-Nûr 24/2.

⁸³ Sahnûn, *el-Müdevvene*, 4/504.

⁸⁴ Ebû Naşr İsmail b. Hammâd el-Cevherî el-Fârâbî Ebû Naşr el-Cevherî, *Tâcu'l-Luğa ve Şihâhu'l-'Arabîyye*, thk. Ahmed 'Abdulğafûr 'Atâr (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1407/1987), 1/95.

⁸⁵ Bk. Mâlik, *el-Muvattâ'*, "er-Recm ve'l-Hudûd", 1; Sahnûn, *el-Müdevvene*, 4/504.

⁸⁶ Bk. Mâlik, *el-Muvattâ'*, "er-Recm ve'l-Hudûd", 1.

⁸⁷ el-Hicr 15/9.

⁸⁸ Bk. Ebu'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Ruşd el-Çurtubî İbn Ruşd el-Cedd, *el-Beyân ve't-Taşîl ve's-Şerh ve't-Tevcih ve't-T'alil li'Mesâili'l-Mustehrace*, thk. Dr. Muhammed Haccî ve Âharûn (Beyrut; Lübnan: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1408/1988), 18/216-217.

ashâbının uygulamalarından ötürü recmin ihmal edilmemesi gereken bir hüküm olduğu konusundaki hassasiyetini bu şekilde ifade etmiştir.⁸⁹

Görüldüğü üzere Mâlikî fakihler ve şârihlerden rivayeti nesh ile izah edenler olduğu gibi, recmin metni mensuh ayetler kategorisinde kesinlikle değerlendirilemeyeceğini Kur'ân dışı vahiy kapsamında düşünmenin makul olduğunu ifade edenler de olmuştur. İmam Mâlik'ten bu rivayeti nesh ile izah edip etmediğine dair açık bir ifadeye yaptığımız incelemede rastlamış değiliz. Bununla birlikte Mâlikîlerin yapmış olduğu az sayıda izahtan da Mâlik b. Enes'in bu rivayeti nesh ile çözümlediğine dair bir yaklaşım da sezinlemekteyiz. Bu nedenle konuya dair tespitlerimizi daha çok İmam Mâlik'in ilmi prensipleri ve metodolojisi çerçevesinde yapmaya çalışacağız.

Mâlik b. Enes'in metodolojisinde Hz. Peygamber'in sünnetine ve ardından gelen nesillerin uygulamalarına dayanan karma bir terim olan Medine amelinin üst düzey bir konumda olduğu maruftur. *Muvatta'*ın fikhî meseleler göz önünde bulundurularak başlıklandırılmış olması da onun bu prensibinin bir neticesi olarak görülmektedir. Recm cezası da doğrudan ameli ilgilendiren bir meseledir. Kanaatimizce Hz. Ömer'den aktarılan ve metinleri bakımından Kur'ân'ın eksiksiz olarak korunup aktarılması hakikatiyle çelişki arz eden bu rivayetleri de İmam Mâlik, amelî bir meseleye ilişkin oldukları için nakletmiştir. Yine Hz. Ömer'den nakledilen bu haberler, aynı konuda diğer güvenilir hadis kaynakları içerisinde yer alanlar da dahil olmak üzere, genel itibariyle senetleri bakımından güvenilir olarak kabul edilmektedir.⁹⁰ Eserine aldığı rivayetleri yalnızca sika râvîlerden aktardığını⁹¹ söyleyen Mâlik'in bu rivayetleri nakletmesi de senet itibariyle onları güvenilir bulduğunu teyit edici mahiyettedir.

Bu aşamada Mâlik b. Enes'in sünnet ve hadise yaklaşımını anlamayı kolaylaştırabilecek şu açıklamayı da nakletmek faydalı olacaktır. İbn Kuteybe (ö. 276/889) İmam Mâlik'in hadisleri değerlendirme usulünü şöyle tarif eder:

“Bizim görüşümüzde hak ve hakikat rivayetten ziyade icmâ ile sabit olur. Zira bazen hadislerde karıştırma, gaflet, hata, ihmal gibi eksiklikler meydana gelebilir. Hadisler şüphelerle, muhtelif izahlarla, te'vil veya neshle karşı karşıya kalabilir. Bazen bir rivayeti sika bir râvî sika olmayandan nakledebilir. Yahut hadis bazen ikisi de caiz olan iki farklı hüküm getirebilir. Bazen bir râvî Resûlullah bir şeyi emrederken orada bulunur fakat Resûlullah onun aksine bir emir verdiğiğinde ona şahit olmaz. Bu durumda ilkini nakleden ikincini nakletmez. İcmâ ise tüm bu problemlerden azadedir. Bu sebepten Mâlik b. Enes bir hadisi rivayet etmesinin ardından şayet beldesindeki tatbikat bu hadise aykırı ise “Beldemizde, bizde amel şu şekildedir.” demektedir. Onun şehri Resûlullah'ın şehriydi. Resûl'ün zamanında ve sonraki nesillerde cari olan, üzerinde icmâ edilen bir uygulamanın daha sonra tümünden unutulması veya terk edilmesi mümkün değildir. Bu sebeple insanlar senedi muttasıl, güvenilir pek çok hadis rivayet etmelerine rağmen onlarla amel etmemişlerdir.”⁹²

Görüldüğü üzere Mâlik b. Enes'e göre sünneti yansıtan, hadislerden ziyade, üzerinde icmâ bulunan ameldir. Kaynakları son derece güvenilir olan rivayetler dahi icmâ ile nesilden nesile aktarılan uygulamalar karşısında zayıf kabul edilirler. Yani İmam Mâlik'e göre amel sünnetin

⁸⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdilbâkî b. Yûsuf Zûrkânî, *Şerhu'l-Muvaţta'*, thk. Taha Abdurraûf Sa'd (Kahire: Mektebetü's-Sekâfe ed-Dîniyye, 1424), 4/232.

⁹⁰ Bk. İbn 'Abdülber en-Nemerî, *el-İstizkâr*, 7/488; Yusuf Ziya Keskin, *Recm Cezası -Ayet ve Hadis Tahlilleri-* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2001), 93-98.

⁹¹ Bk. Zehabî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'*, 7/165-166.

⁹² İbn Kuteybe, *Te'vilü Muhtelifi'l-Hadîs*, 380; Kırbasoğlu tercümesinden istifade edilmiştir. Bk. İbn Kuteybe, *Hadis Müdafaası*, çev. M. Hayri Kırbasoğlu (Ankara: OTTO Yayınları, 2017), 325-326.

normatif kaynağıdır denilebilir. Bu doğrultuda onun hadisleri, amel ile kuvvetlendirilmiş sünnetle kıyas ederek değerlendirdiğini söylemek⁹³ mümkündür.

Anlaşıldığı üzere İmam Mâlik Allah Resûlü'nün ve sahâbenin recmi tatbikine dayanarak - şartlar oluştuğu takdirde- mutlaka uygulanması gereken bir had olarak recmi benimsemiştir. Onun recmin uygulanmasına dair başka birçok rivayeti de *Muvatta'* kapsamında nakletmiş olması da onun bu görüşte olduğunun açık bir göstergesidir. Kanaatimizce o, hem bir had olarak recmi benimsediği hem de senetleri itibariyle muteber kabul ettiği için bu rivayetleri nakletmiştir. Rivayetleri naklederken onları recmin kuvvetli bir hüküm olduğuna dair delil göstermeyi amaçladığı düşünülebilir. Ancak onun bu hususları gözetirken rivayetleri genel hatlarıyla ve amelî yönden değerlendirdiğini, problemleri ifadeleri ise izaha gerek duymadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim tespit edebildiğimiz kadarıyla Mâlik b. Enes'ten recm/recm ayeti konusunu izah etmeye yönelik bir bilgi bize ulaşmamıştır. Ayrıca onun bu rivayetleri *Hudûd* başlığı altında nakletmesi de ağırlıklı olarak onların amelî yönü ile ilgilendiğini diğer hususları göz ardı ettiğine işaret etmektedir. Rivayet senetlerinin güvenilir nitelikte olması da onun bu rivayetleri tereddütsüz aktarmasında bir başka etken olmuş görünmektedir.

Son olarak belirtmemiz gerekir ki İslâm düşüncesinde genel itibariyle recm/recm ayeti meselesi "beş kez süt emme" meselesine dair rivayette olduğu gibi nesh ile izah edilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda çoğunluğa göre recm/recm ayeti tilaveti nesh edilenler kategorisindedir. Bir diğer yaklaşıma göre ise recm Resûlullah'a indirilen ancak metlûv olmayan vahiy mertebesinde kabul edilmelidir.⁹⁴ Bize göre de recm, hem Allah Resûlü zamanında tatbik edilmiş olması hem de Hz. Ali'den açıkça nakledilen ifadeler⁹⁵ göre sünnete dayanan bir uygulamadır. Recmin uygulanmasını tilaveti nesh edilen bir hüküm ile izah etmek doğru değildir. Bu doğrultuda Hz. Ömer'in sözlerini recmin uygulanmasında titizlik gösterilmesine dair bir uyarı mahiyetinde anlamak daha isabetli görünmektedir.

SONUÇ

Mâlik b. Enes'e göre Kur'ân ve sünnet ona göre bir bilginin doğruluğunun ölçütüdür. Kur'ân, onun deliller hiyerarşisinin ilk sırasında yer alırken onu sünnet ve hemen ardından "Medine amelî" takip eder. Mâlik'in "Medine amelî" olarak nitelendirdiği şey Hz. Peygamber'in sünnetine dayanan, onun risâletinin önemli bir kısmını geçirdiği Medine'de yaşayan halkın, Resûl'ün izinden ayrılmayan uygulamalarıdır. Bu minvalde Mâlik'in terminolojisindeki Medine amelîni sünnete ve ashâbın uygulamalarına dayanan, üzerinde icmâ söz konusu olan uygulamalar olarak ifade etmek mümkündür.

İmam Mâlik'in ilmî prensipleri ağırlıklı olarak hadis ilmi üzerinde şekillenmiştir. Onun, rivayetleri naklederken sika olmayan yani söz konusu şartları taşımayan herhangi birinden nakilde bulunmadığını vurgulamış olması naklettiği bilgiyi anlayamayacak, muhakeme edemeyecek herhangi birinden nakilde bulunmadığı anlamına gelmektedir. Bu doğrultuda onun, rivayet naklinde metnin doğru anlaşılmasını şart koştuğu anlaşılır. Zira pek çok kimse senetleri doğru olarak aktarabilse de metni aynı ölçüde doğru bir biçimde anlayamaz. Bu bağlamda onun hadislerin değerlendirilmesinde metni öncelediği görülmektedir.

Mâlik b. Enes'in rivayet naklindeki bir kriteri de rivayetlerin seçiminde genel itibariyle amele dayalı konuları öncelemesidir. Buradan onun, rivayetleri aktif olan, üzerinde icma bulunan uygulamalarla mukayese ederek tasdik veya reddetme imkanını kendisine tanıdığı

⁹³ Dutton, *The Origins of Islamic Law*, 52.

⁹⁴ Detaylı bilgi için bk. Saygın, *Kur'ân'ın Korunmuşluğu ve Erken Dönem Kur'ân Algısı*, 267-280.

⁹⁵ Bk. Buḥârî, "Hudûd", 22.

anlaşılmaktadır. Nitekim daha sonra ona nispet edilen bazı ifadeler onun bu anlamdaki icmayı rivayetten önce kabul ettiğini gösterir niteliktedir. Yani onun düşüncesinde senedi güvenilir olduğu için nakledilmiş olsa bile bir rivayet amele aykırıysa onunla amel edilmemelidir.

Mâlik'in Kur'ân algısı ve Kur'ân'ın korunmuşluğu konusunda İslâm toplumunda hâkim olan düşünce yapısından farklı bir tasavvuru yoktur. Onun Kur'ân'ın indirildiği hali ile eksiklik ve ilavelerden muhafaza edildiğine dair açık bir sözü -tespit edebildiğimiz kadarıyla- bizlere ulaşmamışsa da ilim ve amel de onu ilk sıraya yerleştirmesi, bilginin doğruluk ölçütü olarak Kur'ân'ı temel alması onun ilmî ve şahsî hayatında Kur'ân'ın ilk sırada olduğunu açıkça göstermektedir. Ayrıca onun Medine ameline duyduğu saygı ve gösterdiği ihtimam da Kur'ân'ın ilk günkü haliyle korunduğu inancını izhar eden bir durumdur. İmam Mâlik'in, amelin kolaylıkla değişmeyeceğine bu nedenle de güvenilir olacağına dair inancı, korunması için çok daha fazla ihtimam gösterilen Kur'ân'ın noksanlıktan uzak bir şekilde muhafaza edilerek mütevatiren aktarıldığına olan inancının da göstergesidir.

Süt emme/radâ' ve recm konularında incelemiş olduğumuz rivayetlerin metinleri hem ilgili meselelerin Kur'ân'da mevcut hükümleriyle çelişmekte hem de elimizdeki mushafta eksik kalan şeyler bulunduğu izlenimi vererek Kur'ân'ın korunmuşluğu ile çelişmektedir. Çünkü elimizdeki Kur'ân'da ne "beş kez süt emmenin evlenme haramlığı meydana getireceği" konusunda ne de "recm" konusunda bir ayet vardır. Bilakis Kur'ân'da bu rivayetlerin içerdiği hükümlerden farklı açık hükümler bulunmaktadır. İslâm toplumunda Kur'ân'ın korunmuş olduğu konusunda aykırı bir azınlık dışında kimsenin şüphesi yokken ve Mâlik b. Enes de bu konuda farklı bir düşünceye sahip değilken onun bu rivayetleri niçin naklettiği merak uyandırıcıdır.

Yapmış olduğumuz incelemede İmam Mâlik'in bu rivayetleri kabulü veya reddine dair noktasında doğrudan kendisinden nakledilen bir değerlendirmeye rastlamış değiliz. Bu nedenle onun bu rivayetler konusundaki düşüncelerini kendisinin ve onun izinden gidenlerin beyanları, uygulamaları ve tercihleri üzerinden tespit etmeye çalıştık. Bu doğrultuda radâ' rivayetinin sonundaki "amel buna göre değildir." kaydı ve hem kendisinin hem de Mâlikî mezhebi mensuplarının evlenme haramlığı meydana getiren süt emme miktarı konusunda en-Nisâ 4/23. ayeti esas alarak sayısına bakılmaksızın süt emmenin haramlık meydana getireceği hükmünü uygulamaları da metni itibarıyla İmam Mâlik'in bu rivayete itibar etmediğinin bariz göstergesidir. Bununla birlikte bu rivayetin hem ameli bir meselede olmasından hem de senedi itibarıyla kuvvetli kabul edilmesinden ötürü *Muvatta'*da yer aldığı anlaşılmaktadır. Ancak tekraren belirttiğimiz üzere onun deliller hiyerarşisinde Medine ameli yani icmâ rivayetlerden önce gelmektedir. Bu nedenle o, birtakım rivayetlerin senetleri güvenilir olduğu için nakledilebileceğini ama uygulamanın icmaya göre olacağını söylemiştir. Yani ona göre rivayetler nakledilse bile amelde esas alınmak zorunda değildir. Bu doğrultuda Mâlik b. Enes'in Hz. Âişe'den ferd-i mutlak olarak nakledilen bu rivayeti metni bakımından kabul etmediğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Konu edindiğimiz diğer rivayetler Hz. Ömer'den aktarılan ve İmam Mâlik'in uygulanmasını son derece mühim gördüğü recm meselesi hakkındadır. Nitekim o ilgili kitâb içerisinde recmin tatbikine dair başka pek çok rivayet de nakletmiştir. Onun, Hz. Ömer'den gelen bu haberleri de diğerleri gibi recmin tatbikinin gerekliliğine delil olarak getirdiği anlaşılmaktadır. Bu rivayetler aynı zamanda senetleri bakımından da muteberdir. Bu durum da Mâlik'in önem verdiği bir konuda olan bu rivayetleri, kanaatini destekleyici mahiyette, nakletmesini kolaylaştırmıştır. Ne var ki Mâlik b. Enes'in recm/recm ayetine dair gerek nesh ile alakalı gerekse başka yönden bir izahının -tespit edebildiğimiz kadarıyla- bize ulaşmamış olması onun bu haberleri Kur'ân'ın korunmuşluğu ile çelişmesi yönünden dikkate almadığına işaret etmektedir.

Netice itibariyle İmam Mâlik'in bu iki meseleye dair söz konusu rivayetleri fikhî hükümler içerdikleri ve senetlerince güvenilir oldukları için naklettiği anlaşılmaktadır. Zira rivayetler *Radâ'* ve *Hudûd* başlıkları altında nakledilmekte, *Kitâbü'l-Kur'ân*'da ise bu rivayetler yer almamaktadır. Tüm bu hususlar onun bu rivayetlerin Kur'ân'ın korunmuşluğuyla çelişen yönlerinin üzerinde durmadığını yahut bu ifadelerin Kur'ân'ın korunmuşluğu konusunda şüphe uyandırabileceği ihtimalini değerlendirmedini bize göstermektedir. Bu noktada onun ömrünü tek bir coğrafyada geçirmesi ve farklı düşünce yapılarına sahip insanlarla çok sık karşılaşmamış olması da belirleyici bir unsur olabilir. Muhtemeldir ki Mâlik b. Enes hem yaşadığı Resûl'e yakın zaman dilimi hem de coğrafya itibariyle Kur'ân'ın korunmuşluğu konusunda şüpheye düşebilecek kimselerin bu rivayetler vesilesiyle zihinlerinin karışabileceğini aklına getirmemiştir.

KAYNAKÇA

- Abîd, Ali b. Süleyman. *Cem' u'l-Kur'âni'l-Kerim Hıfzan ve Kitâbeten*. Medine: Mushaf-ı Şerîf Matbaası, ts.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. thk. Şuayb Arnaût vd. Müessesetü'r-Risâle, 1421.
- Akdemir, Salih. "Müteşriklerin Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed (sav)'e Yaklaşımları". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31 (ts.), 179-210.
- Bâcî, Ebû'l-Velîd Suleymân b. Hâlef el-. *el-Muntekâ Şerhu'l-Muvattâ'*. 7 Cilt. Mısır: Maţba'atu's-Sa'âde, 1332/1914.
- Bâkillânî, Ebû Bekr Muhammed b. eţ-Tayyib el-Bâkillânî el-. *el-İntişâr li'l-Kurân*. thk. Muhammed 'İşâm el-Kuđât. 2 Cilt. Amman; Beyrut: Dâru'l-Feth; Dâru İbn Hâzm, 1422/2001.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. 'Alî el-Hüsrevcirdî el-. *Şu'abu'l-İmân*. thk. 'Abdul'aliyy 'Abdulhamîd. 14 Cilt. Riyad: Mektebetu'r-Ruşd, 1423/2003.
- Buĥârî, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. İsmâ'îl b. İbrâhîm el-Buĥârî el-. *el-Câmi'u's-şâhiĥ*. thk. Muhammed Zuheyr en-Nâşır. 9 Cilt. Beyrut: Dâru Tavĥî'n-Necât, 1422.
- Dârimî, Ebû Muhammed 'Abdullâh b. 'Abdurrahman et-Temîmî ed-. *Sunenu'd-Dârimî*. thk. Huseyn Selîm 'Esed ed-Dârânî. 4 Cilt. b.y.: Dâru'l-Muĥnî, 1412/2000.
- Demirci, Muhsin. "Kur'an Vahyinin Nüzul Keyfiyeti ve Korunması". *Diyanet İlmî Dergi* 46/1 (ts.), 7-32.
- Dutton, Yasin. *The Origins of Islamic Law - The Qur'an, The Muvatta' and Madinan 'Amal*. New Delhi: Lawman (India) Pvt Ltd, 1999.
- Ebû Naşr el-Cevherî, Ebû Naşr İsmail b. Hammâd el-Cevherî el-Fârâbî. *Tâcu'l-Luġa ve Şihâhu'l-'Arabiyye*. thk. Ahmed 'Abdulġafûr 'Atţâr. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1407/1987.
- Elik, Hasan. *Kur'an'ın Korunmuşluğu*. Fikir Yayıncılık, 4. Baskı., 2014.
- Güzel, Mehmet Emin. *Mâlik b. Enes ve Tefsirdeki Metodu*. Aksaray: Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Ĥaţţâbî, Ebû Suleymân Ĥamd b. Muhammed b. İbrâhîm b. el-Ĥaţţâb el-Bustî el-. *Me'âlimu's-Sünen*. Halep: el-Maţba'atu'l-İlmiyye, 1351/1932.
- İbn Baţţa, Ebû 'Abdullâh b. Muhammed b. Muhammed el-'Ukberî. *el-İbânetu'l-Kubrâ*. thk. Rıdâ Mu'ĥî vdġr. 9 Cilt. Riyad: el-Mektebu'l-İslâmî, 2005.
- İbn Ĥaldûn, Ebû Zeyd 'Abdurrahman b. Muhammed b. Muhammed b. Ĥaldûn. *Dîvânu'l-Mubtede' ve'l-Ĥaber fî Târîĥi'l-'Arab ve'l-Berber ve men 'Aşarahum min Zevî's-Şe'ni'l-Ekber*. thk. Ĥâlîl Şehâde. Beyrut: y.y., 1408/1988.
- İbn Keşîr, Ebû'l-Fidâ' İsmâ'îl b. 'Omer b. Keşîr ed-Dimesĥî. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. thk. 'Alî Şîrî. b.y.: y.y., 1408/1988.
- İbn Kuteybe. *Hadis Müdafaası*. çev. M. Hayri Kırbasoġlu. Ankara: OTTO Yayınları, 2017.

- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed 'Abdullâh b. Muslim b. Kuteybe ed-Dîneverî. *el-Ma'ârif*. thk. Şervet 'Ukkâşe. b.y.: y.y., 1413/1992.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed 'Abdullâh b. Muslim b. Kuteybe ed-Dîneverî. *Te'vîlu Muhtelifi'l-Ĥadîs*. b.y.: y.y., 2. Basım, ts.
- İbn Mâce, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. Yezîd el-Ķazvînî. *Sunenu İbn Mâce*. thk. Muhammed Fuâd 'Abdulbâkî. 2 Cilt. b.y.: Dâru 'İhyâ'i'l-Kutubi'l-'Arabiyye, ts.
- İbn Ruşd, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Aĥmed b. Muhammed b. Aĥmed b. Ruşd el-Ķurĥubî. *Bidâyetu'l-muctehid ve nihâyetu'l-mukteşid*. 4 Cilt. Kahire: Dâru'l-Ĥadîs, 1425/2004.
- İbn Ruşd el-Cedd, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Aĥmed b. Ruşd el-Ķurĥubî. *el-Beyân ve't-Taĥsîl ve's-Şerĥ ve't-Tevcîh ve't-T'alîl li'Mesâili'l-Musteĥrace*. thk. Dr. Muhammed Ĥaccî ve Âĥarûn. 2 Cilt. Beyrut; Lübnan: Dâru'l-Ġarbi'l-İslâmî, 1408/1988.
- İbn Ruşd el-Cedd, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Aĥmed b. Ruşd el-Ķurĥubî. *el-Muĥaddimâtu'l-Mumehhidât*. thk. Muhammed Ĥuccî. 3 Cilt. Beyrut: y.y., 1408/1988.
- İbn Sa'd, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. Sa'd b. Menî'. *eĥ-Ĥabaĥâtu'l-Kubrâ*. thk. Muhammed 'Abdulĥâdir 'Atâ. 8 Cilt. Beyrut: y.y., 1410/1990.
- İbn 'Abdülber en-Nemerî, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. 'Abdillâh b. Muhammed. *Câmi'u Beyâni'l-İlm ve Faĥlih*. thk. Ebû'l-'Eşbâl ez-Zehîrî. 2 Cilt. Suudi Arabistan: Dâru İbni'l-Cevzî, 1415/1994.
- İbn 'Abdülber en-Nemerî, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. 'Abdillâh b. Muhammed. *el-İstizkâr*. thk. Sâlim Muhammed 'Atâ - Muhammed 'Alî Mu'avviĥ. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1421/2000.
- İbn 'Abdülber en-Nemerî, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. 'Abdillâh b. Muhammed. *et-Temhîd li mâ fî'l-Muvaĥĥa' mine'l-Me'ânî ve'l-'Esânîd*. thk. Muştafâ b. 'Aĥmed el-'Alevî - Muhammed 'Abdulkebîr el-Bekrî. 24 Cilt. Maĝrib: Vezâratu 'Umumi'l-Evĥâf ve's-Şu'ûni'l-İslâmiyye, 1387/1967.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn 'Abdurrahmân b. 'Alî b. Muhammed el-Baĝdâdî. *Nevâsiĥu'l-Ķur'ân = Nâsiĥu'l-Ķur'ân ve Mensûĥuh*. thk. Ebû 'Abdullâh el-'Âmilî es-Selefi ed-Dânî b. Munîr Âl-i Zehûyî. Beyrut: y.y., 1422/2001.
- İbnü'l-'Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. 'Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî. *el-Ķabes fî Şerĥi Muvaĥĥa'i Mâlik b. Enes*. thk. Muhammed 'Abdullâh Veletu Kerîm. 3 Cilt. b.y.: y.y., 1992.
- İbnü'l-'Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. 'Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî. *el-Mesâlik fî Şerĥi Muvaĥĥa'i Malik*. b.y.: y.y., 1428/2007.
- Ķâĝî 'İyâĝ, Ebû'l-Faĝl 'İyâĝ b. Mûsâ el-Yaĥşubî el-. *Tertîbu'l-Medârik ve Taĥrîbu'l-Mesâlik*. thk. İbn Tâvît et-Tancî vd. 8 Cilt. Maĝrib: Maĥba'atu Fuĝâle, 1385/1965-1403/1983.
- Ķarâfî, Ebu'l-'Abbâs Aĥmed b. İdrîs el-. *ez-Zaĥîre*. thk. Muhammed Ĥaccî. 14 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ġarbi'l-İslâmî, 1994.
- Kur'an Yolu Meâli*. çev. Hayreddin Karaman vd. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 4. Basım, 2015.
- Keskin, Yusuf Ziya. *Recm Cezası -Ayet ve Hadis Tahlilleri-*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2001.
- Mâlik b. Enes, Ebû 'Abdullâh Mâlik b. Enes b. Mâlik el-Medenî. *el-Muvaĥĥa'*. thk. Muhammed Fuâd 'Abdulbâkî. Beyrut: y.y., 1406/1985.
- Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-. *Te'vîlâtu Ehli's-Sunne*. thk. Mecdî Bâsellûm. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1426/2005.
- Mâverdî, Ebû'l-Ĥasen 'Alî b. Muhammed el-Başrî el-. *en-Nuket ve'l-'Uyûn*. thk. es-Seyyid b. 'Abdilmaĥşûd b. 'Abdirrahîm. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.
- Muslim, Ebû'l-Ĥasen Muslim b. el-Ĥaccâc el-Ķuşeyrî en-Nisâbûrî. *Şaĥîhu Muslim*. thk. Muhammed Fuâd 'Abdulbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî, 1374/1955.

- Neḥḥâs, Ebû Ca'fer Aḥmed b. Muḥammed el-Murâdî en-. *en-Nâsiḥ ve'l-Mensûḥ*. thk. Muḥammed 'Abdu's-Selâm Muḥammed. Kuveyt: y.y., 1408.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muḥyiddîn Yaḥyâ b. Şeref en-. *Şerḥu'n-Nevevî 'alâ Muslim*. 18 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâşi'l-'Arabî, 1392/1972.
- Özel, Ahmet. "Mâlik b. Enes". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/506-513. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Râzî, Ebû 'Abdillâh Faḥrûddîn Muḥammed b. Ömer b. Hüseyin er-. *Mefâtîḥu'l-Ğayb*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâşi'l-'Arabî, 1420.
- Refas Türkmen, Büşra. *İmam Mâlik'in Muvatta İsimli Eserinin Tefsir İlmi Açısından İncelenmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- Sahnûn, Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb et-Tenûhî. *el-Müdevvene*. b.y.: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994.
- Saygın, Sümeyye. *Kur'ân'ın Korunmuşluğu ve Erken Dönem Kur'ân Algısı*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2023.
- Seraḥsî, Muḥammed b. Aḥmed b. Ebî Sehl Şemsü'l-'Eimme es-. *el-Mebsûṭ*. thk. Ḥalîl Muḥyiddîn el-Meyyis. 30 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1414/1993.
- Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muḥammed el-Ḥuḍayrî es-. *ed-Dîbâc 'alâ Şaḥîḥ Muslim b. el-Ḥaccâc*. thk. Ebû İshâḫ el-Ḥuveynî el-Eşerî. 6 Cilt. Suudi Arabistan: Dâru İbn 'Affân, 1416/1996.
- Şâfiî, Ebû 'Abdillâh Muḥammed b. İdrîs b. 'Abbâs eş-. *er-Risâle*. thk. Aḥmed Şâkir. Mısır: y.y., 1358/1940.
- Şahavatov, Sabuhi. "İmâmiyye Şiası'nın Kur'ân'ın Tahrifi Konusunda Yaklaşımı". *Usûl İslam Araştırmaları Dergisi* 2/22 (2014), 43-62.
- Ṭaberî, Ebû Ca'fer Muḥammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî et-. *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli 'Âyi'l-Kur'ân*. thk. 'Abdullah b. 'Abdulmuḥsin et-Turkî. 26 Cilt. b.y.: Dâru Hicr, 1422/2001.
- Yaman, Ahmet. "İslam Hukukuna Özgü Bir Kurum Süt Akralığı". *SÜİFD* 13 (2002), 55-67.
- Yavuz, Adil. "Evlenmeyi Haram Kılan "Beş Kez Süt Emme" Üzerine Bir Değerlendirme (Kur'ân'dan Bir Ayet mi, Peygamberimizden Gelen Bir Rivayet mi?)". *NEÜİFD* 23 (2007), 51-71.
- Yavuz, Adil. "Kur'ân'da Eksiklik Olduğu İddiaları Bağlamında Bazı Surelerle İlgili Rivayetler Üzerine Bir Değerlendirme (Ahzab, Muavvizeteyn, Kunut ve Nurayn Rivayetleri)". *Marife* 6/1 (2006), 7-39.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Ehl-i Ehvâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/505-507. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Ya'qûb b. Sufyân el-Fesevî, Ebû Yûsuf Ya'qûb b. Sufyân el-Fârisî. *el-Ma'rife ve't-Târîḥ*. thk. Ekrem Dîyâ el-'Umerî. 3 Cilt. Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1401/1981.
- Zehebî, Ebû 'Abdillâh Şemsüddîn Muḥammed b. Aḥmed b. 'Osmân ez-. *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'*. 18 Cilt. Kahire: Dâru'l-Ḥadîs, 1427/2006.
- Zehebî, Ebû 'Abdillâh Şemsüddîn Muḥammed b. Aḥmed b. 'Osmân ez-. *Târîḥu'l-İslâm ve Vefayâtu'l-Meşâhîri'l-A'lâm*. thk. 'Umar 'Abdüsselâm et-Tedmurî. 52 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1413/1993.
- Zemaḥşerî, Ebû'l-Kâsım Maḥmûd b. 'Amr ez-. *el-Keşşâf'an Ḥaḳâîḳi Ğavâmiḍi't-Tenzîl*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1407.
- Zürkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdilbâkî b. Yûsuf. *Şerḥu'l-Muvaṭṭa'*. thk. Taha Abdurraûf Sa'd. Kahire: Mektebetü's-Sekâfe ed-Dîniyye, 1424.